

Devlet ve Gündelik Mücadele*

John Holloway

Çeviri: Attila Güney

Giriş

Son yıllarda, işçi sınıfının devlete ilişkin mücadele biçimlerinde hızlı gelişmeler görülmektedir.¹ Devlet ile işçi sınıfı arasındaki mücadele alanı, ücretlerin düşürülmesi ve çalışma koşullarına ilişkin düzenlemelerle, devletin baskıcı aygıtlarıyla girilen çatışmalar gibi, çoğu zaman geleneksel çatışma alanları olarak düşünülen alanları aşarak genişlemiştir. Özellikle “refah devleti” politikalarında kesintiye gidilmesi gibi gelişmeler, devletin konut, eğitim, ulaşım, sağlık alanlarındaki rolüne ilişkin muazzam bir mücadelenin yükselişine sebep olmuştur. Bu mücadelelerin çoğu, işçi sınıfının geleneksel örgüt biçimlerinin dışında cereyan etmiştir. Parti ve sendikal örgütlerin söz konusu gelişmeler karşısında tali kaldığı görülmüştür. Öte yandan, devlete karşı gelişen yeni mücadele biçimlerine ilişkin genel bir duyarlılığın yükselişinin aksine, bu mücadelenin bir tarafı olan devletin nasıl anlaşılacağına ilişkin dikkate değer bir kafa karışıklığı vardır.

İşçi sınıfının yeni mücadele biçimlerinin gelişmesi, devletin kendi gelişimini zıt yönde bütünleyen bir olgu, onun tamamlayıcı karşıtıdır. “Refah devleti” ve “devlet müdahalesindeki” büyüme, devlet sektöründe çalışan sayısındaki artış, gündelik hayata devletin yaptığı müdahalenin arttığı anlamına gelmektedir. İngiltere’de çalışan nüfusun yüzde 25’inden fazlası devlet tarafından istihdam edilmektedir ve bu insanlar işverenleri olarak devletle gündelik hayat içinde sürekli ilişki içindedirler. Çünkü, bunların birçoğu için -özellikle devletleştirilmiş sanayi kollarından çok kamu hizmetlerinde istihdam edilenler için- özel sermaye değil de devlet tarafından is-

* Yazının alındığı kaynak: Holloway, J. (1991) “The State and Everyday Struggle”, Clarke, S. (der.), *The State Debate* (1991) içinde, New York: St. Martin’s, 225-259.

¹ Bu çalışma CSE (Sosyalist İktisatçılar Konferansı) çerçevesinde ortaya çıkan kolektif çalışma ve tartışmaların sonuçlarının bireysel formülasyonudur. Aslında bu çalışma, biri Edinburgh CSE grubunun “Devletin Krizi ve Burjuva Biçimlerine Karşı Mücadele” ve benim bireysel çalışmam olan “Sınıf Pratiği Olarak Devlet” adlı iki erken çalışmanın eleştirel bir yeniden gözden geçirilmiş biçimidir. Bu çalışmanın ortaya çıkışında Sol Picciotto, Edinburgh CSE grubu (John Macdonald, Richard Paine, Olga Stassiopoulou) ve Londra-Edinburgh Grubu (Cynthia Cockburn, Neil McInness, Jeannette Mitchell, Kathy Polanshe) ile yapılan ortaklaşa çalışmalara ve bundan önceki yazılarıma eleştirel yorumda bulunan Simon Clarke, James Donald, Ben Fine, Bob Fine, Frankfurt State Grubu, Bob Jessop ve Mike

Williams'a olan borcumu inkâr edemem. Bu yorumların niteliğindeki katkılarının çoğu eleştiri niteliğinde olduğundan, yazının sorumluluğu tamamen bana aittir. Her ne kadar bu çalışma erken dönem çalışmalarımın bazı açılardan eleştirisi ise de, burada ele alınan görüşlerin bir kısmı Edinburgh (1978) Londra-Edinburgh (1979) ve Holloway (1979) içinde daha detaylı olarak ele alınıp geliştirilmiştir.

tihtam ediliyor olmaları gerçeği, onların gündelik etkinliklerinin doğasını ve niteliğini belirleme açısından temel öneme sahiptir. Fakat, açıkçası devletin geçirdiği değişimden etkilenenler sadece devlet sektöründe çalışanlar değildir. Devlet tarafından istihdam edilmeyen işçiler de devlet araçlarıyla eskiden olduğundan daha yoğun ve artan bir ilişki içine girmektedirler. Bu yoğunluk daha çok, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, konut gibi, bir bütün olarak düşünüldüğünde işgücünün yeniden üretimini etkileyen, işçiyi devlet araçlarının değişik parçalarıyla sürekli ve doğrudan temas kurmak zorunda bırakan farklı etkinlikler için söz konusudur. Bu durum aynı zamanda doğrudan üretim alanında çalışanlar için de geçerlidir. Her ne kadar, bireysel sermaye tarafından istihdam edilen işçiler açısından halihazırdaki çatışma, bireysel sermayedarlar ile ise de, işçi ile sermayedar arasındaki ilişki, ücret politikaları, verilen teşvikler ve borçlanma şartnameleri, planlama anlaşmaları, güvenlik düzenlemeleri ve benzer uygulamalar yoluyla devletin artan etkisi altındadır. Bu yüzden ki birçok sosyalist için devlet kuramsal olduğu kadar gündelik yaşam pratiği açısından da bir sorun haline gelmiştir.

Devletin geçirdiği değişime bağlı olarak devlet etrafında yürütülen sınıfsal mücadeledeki bütün bu gelişmeler Marksist devlet kuramında son yıllarda görülen büyük ilgi dalgasını açıklamaktadır. Çalıştıkları iş ve siyasal etkinlikleri, sosyalistleri devletin değişik kurumları ile doğrudan ve rutin etkileşim içinde bıraktığından, devlete ilişkin her türlü algılayış gündelik hayatları için doğrudan pratik öneme sahip bir sorun haline alır. Yine de hangi pratik kaynakların onların yakın dönem devlet kuramı üzerine yaptıkları tartışmaların dilsel çerçevesini çizdiğini anlayabilmek kolay değil. Bu zorluk, sadece tartışmanın en önemli kuramsal katkıları dahi erişilemez kılan bir etmen olan karmaşık dilinden değil, aynı zamanda kuramcılarının işaret ettiği sorulardan da kaynaklanmaktadır: Bir devleti kapitalist bir devlet yapan nedir? Devlet faaliyetlerinin üzerindeki yapısal sınırlamalar nelerdir? Sermayenin yeniden üretimi ile devlet harcamaları arasında nasıl bir ilişki vardır? Devletin gelişimi sermayenin hareket yasaları tarafından hangi yolla belirlenir? Bütün bu sorular çok önemlidir, fakat bu soruların sosyalistlerin devlet içinde ve etrafındaki siyasal pratikleri ile ilişkisi oldukça dolaylıdır.

Örneğin, sermayenin yeniden üretiminde devletin hizmet sektöründeki harcamalarının rolü üzerine tartışmanın kesinlikle siyasal yansımaları vardır, fakat bu tartışmayla hizmet sektörün-

de çalışan işçilerin gündelik yaşam pratiği arasında yarı yarıya daha bir ilişki görmek oldukça zordur. Yine benzer şekilde, devletin kapitalist bir devlet olduğuna ilişkin bilginin ve devletin parçalanması gerektiğine ilişkin fikrin sosyalist eğitimcilere öğrencileriyle kurdukları gündelik ilişkide nasıl yol gösterici olacağını anlamak da kolay değildir. Bu nedenledir ki, devlet üzerine yazılmış birçok yazı, burjuva kuramının cevabını bulamadığı soruların cevaplarını bulmaya çalışarak, araştırma konusunu tepeden inceleme eğiliminde olmuştur. Devlet üzerine şimdiye kadar yapılan incelemelerin, işçi sınıfı eylemliliği üzerindeki etkileri açıkça tartışıldığı ölçüde de, işçi sınıfı mücadelesini yalnızca parti stratejisi açısından kavramlaştırılma eğiliminde olmuşlardır. Sonuç olarak her ne kadar Marksist devlet kuramının yeniden canlanması, kaçınılmaz olarak itkisinin ve desteğinin büyük kısmını genellikle devlet etrafında dönen mücadele biçimlerinden ve önemli sayıdaki sosyalistin devletle olan gündelik meşguliyetlerinden almışsa da, kuramcıların çalışmalarının bu mücadele biçimlerinin gelişimine benzeri bir katkı yapmadıkları görülüyor.²

İhtiyacımız olan, burjuvazinin gündelik sınıf pratiği olarak tanımlanan bir devlet kuramıdır. Devlet kuramı devletle girilen bu gündelik ilişkilere işaret eder bir özelliğe sahip olabilmesi içinse, devlete içkin olan sınıf pratiklerinin gelişimine ve onlara karşı koyma olasılıklarına ışık tutabilir olması gerekmektedir.

Bu çalışma bu sorunları çözmeyi amaçlamıyor: Devletin gündelik pratiği ve sosyalistlerin devlete karşı gündelik hayat içinde mücadeleleri üzerine konuşmaya başlayabileceğimiz ancak henüz olgunlaşmamış bir kavramsal çerçeve geliştirmeyi amaçlıyor.

Toplumsal İlişkiler Biçimi Olarak Devlet

1. Bu soruyu cevaplandırabilmek için, bir başka deyişle, devleti burjuvazinin gündelik yaşam pratiğinin bir biçimi olarak anlayabilmek için, devlet içinde ve devlete karşı olan yakın dönem sınıfsal mücadele deneyimleri üzerine yoğunlaşmaya çalışmalıyız. Bu, kuram karşıtı veya son yıllarda devletin doğası üzerine yapılmış tartışmaları bütünüyle reddeden bir duruş önerdiğim anlamına gelmemelidir. Aksine, devlete ilişkin olarak yürütülen belirli mücadeleler üzerine yakın dönemde yapılmış analizlerdeki sorunlar, açıkça, devlet çalışmalarına uygulanacak veya bu çalışmalarda kullanılacak, fetişizm, devlet biçimi (*state form*) gibi kavramların, devlet biçimi ile devlet aygıtları arasındaki farkı vurgulayan kavram ve yaklaşımların geliştirilmesinin önemine

² Devlet kuramındaki gelişmeler ile devlet etrafındaki mücadelelerin gelişim arasındaki kopukluk devlete yönelik olarak son yıllarda ortaya çıkan yeni sınıfsal mücadeleleri inceleyen araştırmalarda öne çıkarılmıştır. Her ne kadar bu çalışmalar belirli mücadele biçimlerine ilişkin olarak mükemmel bulgular sunmuşsa da, yazar kendi deneyimlerini kuramsallaştırmaya çalıştığı anda, bu bağlantının kopuk olduğu devlet kuramları çalışmalarına göndermede bulunduğu için, sonuç kaçınılmaz olarak tatmin edici olmamıştır. Cynhia Cockburn'un (1977) *Yerel Devlet Üzerine* adlı popüler çalışması Londra'da konut sorunu üzerine mücadeleye ilişkin önemli bulgular sunarken, Miliband ve Poulantzas karışımı kuramsal yöneliminin yetersizliği buna iyi bir örnektir.

3 Bu tartışma ile ilgili olarak bu yazıda yer verilmeyen ve tartışmanın temel özellikleri üzerine değerlendirmeleri içeren ve tartışmaya katkı yapan önemli çalışmaların İngilizce çevirileri için bkz. Holloway ve Picciotto (der.) (1978).

işaret etmektedir. Dolayısıyla burada hedeflenen, devlet kuramının reddi değil, fakat yakın dönemde ortaya çıkan birtakım gelişmelerin siyasal sonuçlarını vurgulamak ve onları yorumlamaktır. Ben bu noktada özellikle Batı Almanya’da geliştirilen ve diğer bazı ülkelerde ele alınıp ileri götürülmüş olan devlet türetme tartışmasını işaret ediyorum.³ Alman akademisyenler, tarihsel geleneklerinden de kaynaklı olarak, başkalarının somut mücadelelerini, oldukça soyut biçimde kuramsallaştırmada hayli maharetli olmuşlardır. Kendi çalışmalarının siyasal uygulamalarını vurgulamaksızın, devlet anlayışımızda yeni bir kavramsal çerçeve yaratmışlardır. Bu kavramsal çerçeve uygun biçimde geliştirildiğinde devleti sınıf pratiği olarak gören bir devlet anlayışına sahip olmanın yolunu açabilir.

2. Alman kuramcılar arasında devlet tartışması, siyaset analizini, sermaye birikiminin analizinden ayıran kuramcıların (Offe ve Habermas) eleştirisiyle başladı. Öte yandan, sadece sermaye ile devlet arasındaki bağlantıyı sürekli dile getirmek yerine, tartışmaya katkıda bulunanlar, iktisadi olanla siyasal olan arasındaki ayrımın kabulünden hareketle, kapitalist üretim ilişkilerini nitelleyen bu ayrımın tarihsel ve mantıksal temellerini kurmaya çalıştılar. “Devletin göreceli özerkliği”ni -daha doğrusu devletin iktisadi alandan ayrılması ve ayrışmasını- anlayabilmek için göreceli özerkliğin (ayrılma ve ayrışmanın) kapitalist üretim ilişkilerinin temel yapısından çıkarsanması gerektiğini ileri sürdüler: Burada vurgu iki “şey” arasındaki ilişkiyi anlayabilmek için onların birliğinin anlaşılmasının zorunluluğu üzerineydi.

Marx, *Kapital*’de burjuva ekonomi-politik eleştirisini, en temel kapitalist toplumsal ilişki biçimlerinden hareketle geliştirmiştir. Devlet ile sermaye arasındaki ilişkiyi anlayabilmek için de bu mantıksal prosedürü burjuva siyaset bilimi kategorilerinin eleştirisine doğru genişletmek gerekir. Bu kategoriler de kapitalist toplumsal ilişkilerin temel yapısından çıkarsanmalıdır. Devleti sermayeden türetmeye çalışmak, siyasal olanı iktisadi olandan türetmek gibi bir çaba değil fakat, siyasal olan ile iktisadi olan arasındaki ayrışmayı, kapitalist üretimin toplumsal ilişkilerinin yapısından, yani belirli tarihsel sömürü biçimlerinden türetmeye çalışmak demektir. Siyasal ve iktisadi olanı “siyasal” ve “iktisadi” olarak şekillendiren sadece kendi ayrılıkları olduğu için, ikisini de bütünün ayrılmış varoluşundan türetme girişimidir. Dolayısıyla amaçlanan “iktisadi” ya da “indirgemeci” bir devlet kuramı geliştirmek değil, siyasal olanın maddeci bir eleştirisini oluşturma-

mak için, Marx'ın maddeci ekonomi-politik eleştirisi yöntemini geliştirmektir. Bir başka deyişle, devlet ekonomik temele gönderme yapılarak açıklanabilecek bir üstyapı değildir. Tıpkı para, değer v.b. gibi, tarihsel olarak özgül bir toplumsal ilişkiler biçimidir. Siyaset biliminin bir kategorisi olarak devlet, toplumsal varlığı, burjuva toplumsal ilişkileri tarafından ayrıksı bir biçim özelliği gösteriyormuş gibi sunulan bir düşünce biçimidir :

Burjuva iktisadının kategorileri biçim benzeri şeyleri içerir (para, değer gibi). Bunlar aslında ve ancak, tarihsel olarak belirlenmiş bir üretim biçimine ait ilişkilerin ve koşulların açıklanmasında geçerliliği olan düşünce biçimleridir (Marx, 1965: 80).

Alman devlet tartışması, devlet biçiminin maddeci eleştirisi için, Marx'ın değer biçimi, para biçimi gibi burjuva kategorilere yönelik eleştirisindeki yöntemi geliştirmeye çalışmıştır.⁴

Maddeci bir eleştiri yalnızca devlet biçiminin iç yüzünü gösterme sorunu ya da devletin kapitalist devlet olarak içeriğini açığa çıkaran analitik bir süreç değildir. Rubin'in tanımladığı gibi (1978: 109) maddeci eleştiri, bunların yanında devlet biçiminin köklerini tarihsel ve mantıksal olarak türeten diyalektik bir süreçtir. Gerçekten de Marx, yöntemini burjuva ekonomi-politikçilerinden kesinkes bu temelde ayırmıştır:

Ekonomi-politik eksik aksak da olsa gerçekten de değer ve onun önemini incelemiş ve bu biçimler altında yatanı keşfetmiştir. Fakat, bir kere dahi emeğin neden ürünün değeri, emek-zamanın neden bu değerın büyüklüğü olarak sunulduğu sorusunu sormamıştır (Marx, 1965: 84-85).

Sonuç olarak, Alman türetmecilerinin önlerine koydukları hedef, sadece kapitalist devlet biçiminin altında yatanı (onun kapitalist devlet olduğu gerçeğini) keşfetmek değil, aynı zamanda bu biçimi (iktisadi alandan ayırmış, belirli bir kerte olarak varolan devleti) kapitalist meta ilişkilerinden türetmekti. Bu tartışma farklı cevapların üretilmesine neden oldu. Ancak içlerinden en verimli olanı, devletin toplumsal ilişkilerden ayrışmasını, kapitalizmde işçi sınıfının burjuvazi tarafından sömürülmesinin emekgücünün bir meta olarak alınıp satılması yoluyla dolaymlandığı gerçeğinden çıkarsayan Hirsch'in (1978a) yöntemi olmuştur. Bu sömürü biçiminin doğası gereği, sınıfsal tahakküm için gerekli olan toplumsal baskı, doğrudan mevcut sömürü süreci içinde kurulamaz; fakat bireysel sermayeden ayrılmış bir alan içinde –devlet– konumlandırılmalıdır. Devletin toplumdan ayrı bir kerte

⁴ Bu çalışma boyunca kullanılacak olan devlet biçimi (*form of state*) terimi demokratik devlet veya onun karşıtı olarak kullanılan faşist devleti tanımlamakta kullanılan devlet tipi (*type of state*) tanımından farklı olarak bir toplumsal ilişkiler biçimi olarak devlet anlayışını belirtmektedir.

⁵ Bu, Alman tartışmasına dahil olanların kendilerinin de açık bir cevap bulamadıkları bir sorudur.

olarak varlığı sermaye ilişkilerine ve dolayısıyla yeniden üretimi de sermaye ilişkilerinin yeniden üretimine bağlıdır. Bu bakış açısıyla, siyasal ve iktisadi olanın varlığı – varlıklarını farklı alanlar olarak kuran sey sadece birbirlerinden ayrılmaları olduğu için– belirli bir tarihsel sömürü biçiminin ifadesinden (sömürünün meta değişimi yoluyla dolayımından) başka bir şey değildir.

3. Alman tartışması ve onu izleyecek gelişmeler bizi nereye götürür?⁵ Bu tartışma, yaşadığımız dönemdeki sınıfsal çatışmaları da dikkate alarak daha açıklayıcı bir devlet kuramsallaştırmasına ne şekilde temel oluşturacaktır? Alman devlet tartışmasının önemli sorunlarından bir tanesi bu kuramsal tartışmaların politik sonuçlarının katılımcılar tarafından asla gündeme alınmamış olmasıdır. Bu eksiklik, yazarların “iktisadi olanın belirleyiciliği” ile “maddeci yöntem” arasındaki ayrımı net olarak yapmaması ile birleşince, bu tartışmaları, devlet ile sermaye arasındaki ilişkinin analizinin önemini çoğunlukla bulanıklaştıran (ki bu bulanıklık, yaklaşımın destekçileri veya eleştirmenlerinden kaynaklandığı kadar, tartışmanın içinde yer alan kuramcılarının sonraki çalışmalarında da mevcuttur) değişik yorum ve gelişmelere açık bırakmıştır.

Bunlardan bir tanesi, devlet ile sermaye arasındaki ilişki üzerine yapılan tartışmayı, sadece devletin ekonomik rolüyle ilgiliymiş gibi görmektir. Bu yüzden örneğin Poulantzas, türetme tartışmasını ima ederek, “Almanya’da devlet üzerine yapılan çalışmaları Avrupa’da devletin ekonomik rolü üzerine yapılan Marksist tartışmaların en gelişmiş” olarak övebilmektedir (1976: 81). Bununla bağlantılı bir diğer yanlış anlama da, türetme yaklaşımına getirilen “iktisadi belirlenimcilik” veya “iktisadi indirgemecilik” suçlamasıdır. Bu görüşe göre, devleti sermaye ile ilişkilendirme çabası, siyasal olanı iktisadi olana indirgeme çabasıdır; ki bu da devletin görece özerkliğini göz ardı eder.

Alman tartışmasına ilişkin bu iki tepki, siyasal analizi devletin görece özerkliği üzerine temellendiren bir yanılsamadan kaynaklanmaktadır. İkinci yaklaşım “devlet türetme” yaklaşımının doğrudan bir reddiyesi iken, birinci yaklaşım daha sinsidir. “Devlet türetme” yaklaşımına, kendi çıkarımlarıyla uyuşmayan bir yaklaşım olarak karşı durmak yerine, onu devletin ekonomik rolüne vurgu yapan ve sadece bu özgül alanla sınırlı bir yaklaşım olarak göstermeye çalışır. Öte yandan her iki eleştirinin de ortak noktası, bu yaklaşımın dar bir sermaye ve üretim ilişkileri kavramlaştırmasından hareket ediyor olmasıdır. Sermaye, tarihsel olarak belirlenmiş bir sınıfsal tahakküm ilişkileri biçimi olarak değil, ol-

sa olsa sadece teknik anlamda ekonomik bir ilişki olarak görülmektedir. Fakat Marx'ın belirttiği gibi:

Sermaye bir “şey” değildir. O daha ziyade belirli bir tarihsel toplumsal formasyona ait olan, eşyada açığa çıkan ve bu şeye özgül toplumsal karakterini veren bir toplumsal üretim ilişkisidir (1972: 184).

Bu yüzden devleti sermaye ilişkilerinin bir durağı olarak inceleyen, aslında devletin kapitalist üretim ilişkileri içindeki yerini analiz etmekteyiz. Bu, devletin gelişimini kapitalist üretim tarzının gelişiminin bütünsel bir parçası olarak inceleyebilmenin yegane yolu olduğu için çok önemlidir.

Öte yandan, devleti üretim ilişkilerinin bir durağı olarak görenin, devleti ekonomiye indirgemekle uzaktan yakından ilgisi yoktur. Burada can alıcı nokta, “üretim ilişkileri” kavramlaştırmasıdır.⁶ Marx için üretim ilişkileri basitçe halihazırdaki emek süreci ilişkilerini değil, fakat değerlendirme (*valorisation*) süreci tarafından şekillendirilen, bütünsel toplumsal ilişkileri ifade eder. Üretim ilişkileri toplumdan ayrı değildir, daha ziyade:

Üretim ilişkileri, kendi bütünselliği içinde, toplumsal ilişkileri ve özgül olarak da tarihsel gelişimin belirli bir aşamasındaki toplumu ifade eder (Marx, 1962a : 90).

Lukacs'ın belirtmiş olduğu gibi (1978: 20), Marx'ın çıkış noktası toplumsal ilişkilerin toplam bütünüdür. Ekonomi ile toplumun diğer alanları arasındaki ilişki sadece II. Enternasyonal'den Stalin ve sonrasına uzanan bir dönemde hakim olan kaba maddecilik tarafından tek taraflı ve doğrudan nedensel bir ilişki gibi görülmüştür.

Birçok Marksist kuram bu kaba maddeci mirastan kaçınma çabası içinde olmuştur. Bu çaba sadece bir fikir hareketi ile sınırlı kalmamıştır. Giriş bölümünde belirttiğimiz bütün yeni mücadele biçimleri, kendilerini bütünsel bir sistem olan kapitalizmin dinamikleri ile ilişkilendiren, ancak onları üretim içinde ortaya çıkan rastlantısal ve ikincil öneme sahip çatışmalara indirgemeyen bir analizin gerekliliğini de gündeme getirmiştir.

Aslında devletin ve ideolojinin kapitalist birikimden “görelî özerkliği” vurgulayan kuramların yaygın kabul görüşü ve popüler olmalarını da bu tür bir çaba ve sakınım bağlamında değerlendirmeliyiz. Ancak bu yaklaşımda da, üretim ilişkileri kavramı, Marx'ın “doğrudan üretim süreci” olarak tanımladığı doğrudan meta üretiminin dar ve teknik alanıyla sınırlanmıştır. Bu kavramlaştırma (ki görelî özerklik savunucularının eleştirdikleri kaba

⁶ Marx'ın üretim ilişkileri kavramı ile Poluantzas'ın bunu yorumlayışı arasındaki fark için, bkz. Clarke (1977).

⁷ Bundan önceki pasaj kendisinin izniyle bütünüyle Picciotto (1977) den alınmıştır.

materyalist düşünceden türetilmiştir) veri alındığında, devlet, üretim ilişkilerine dışsal olarak ele alınır ve analiz, devletin gelişimini kapitalist üretim tarzının tarihsel gelişiminin bir parçası olarak kavramaya izin vermeyecek bir konumda bırakılır.⁷

Devleti sermaye ilişkilerinin bir biçimi olarak ele alan çözümleme, bu yüzden ne özellikle devletin iktisadi rolüne vurgu yapar, ne de devleti iktisadi indirgemeci bir yöntemle çözümleme çabasını içerir. Bu yaklaşım daha ziyade devletin konumunu, kendi devrim yasaları olan, tarihsel olarak belirli bir sınıfsal tahakküm biçimi olarak kavranıp tanımlanan sermaye ile emek arasındaki ilişki içerisinde çözümleme çabası içindedir.

4. Hem görelî özerklik okulu hem de kaba materyalistler tarafından göz ardı edilen bir diğer önemli sorun da biçim (*form*) kavramıdır. Kapitalist üretim ilişkilerinin özelliği, kendilerini basit yoldan tahakküm ilişkisi olarak dışa vurmamalarıdır. Bir başka deyişle, kapitalist üretim ilişkileri, sınıf tahakkümü biçiminde değil de daha ziyade meta, para, sermaye, rant ve benzeri gibi birbiriyle bağlantısız şeyler biçiminde görünen, ayrıksı biçimler serisi bütünü içinde ifşa edilir. Kapitalist üretim süreci, “...içinde içsel bağlantı ağının büyük oranda yitirildiği, üretim ilişkilerinin birbirinden bağımsızlaştırıldığı ve birbiriyle bağlantılı değerlerin bağımsız biçimler içinde kemikleştirildiği biçimlenmelere (*formation*) yol açar” (Marx, 1972: 828). Marx’ın *Kapital*’deki kapitalizm analizi, bu “büyülü ve abartılmış, birbiriyle bağlantısız gibi görünen biçimler dünyasının analizini ve sadece içeriğin ifşa edilmesini değil, aynı zamanda bu biçimlerin kökenine ve biçimler arasındaki içsel bağlantıları izlemeye yönlendirilmiş eleştiri de içeren bir ‘biçimler bilimi’” (Marx, 1972: 827) olarak tanımlanabilir. Bu tema *Kapital*’in I. cildinin başında *Meta Fetişizmi* bölümünde dile getirilir ve konunun üç cilt boyunca süren değerlendirme süreci, üçüncü cildin “üçlü formül” (özellikle 826-850 sayfalar arasında) üzerine olan bölümüne kadar ayrıntılandırılır. Bu eleştiri (biçimlerin içsel bağlantılarının ve köklerinin çıkış noktalarının anlaşılır kılınması) sosyalizm mücadelesinde oldukça önemli yere sahiptir. Sermaye, varlığımızın bütünselliğini görünürde zamansız ve tarih dışı parçalara bölerek yaşar. Sosyalist bir mücadele anlayışı bu ayrılmış parçaların tarihsel olarak özgül ve geçici bir tahakküm biçimi olarak birliğinin gözler önüne serilmesini gerektirir. Eleştiri şüphesiz ki bu biçimleri ortadan kaldırmaz, fakat toplumu dönüştürme ve bu biçimleri ortadan kaldırma mücadelesinin ayrılmaz bir parçasıdır.

Eleştiri, biçimleri ortadan kaldırmaz, çünkü değer, para, dev-

let gibi eleştirisi konusu kategoriler sadece görüntüsel biçimler değildir. Daha ziyade, kapitalizmde insanlar arasındaki belirli ilişkilerin aldığı özgül biçimleri ifade eden düşünsel biçimlerdir. Dolayısıyla para-biçimi, bir “şeyi” ya da bir kavramı ifade etmez; meta üreticisi toplumlarda üreticiler arasındaki ilişkilerin hangi yoldan geliştiğini ifade eder. Bu ve diğer biçimler, içinde kapitalist toplumsal ilişkilerin yeniden üretildiği, toplumsal yaşam biçimleridir (Marx, 1965: 75).

Öte yandan, biçimler boş mantıksal soyutlamalar olarak da ele alınmamalıdır. Bunlar birer toplumsal yaşam biçimi oldukları için sadece tarihsel olarak anlaşılabilirler. Toplumsal biçimlerin bilimsel çözümlemesi sadece mantıksal egzersizler olarak görülmemelidir, “tarihsel bir süreç gerçekleştikten sonra (*post festum*), bunun üzerine düşünme meselesidir” (Picciotto, 1979: 120). Marksist kategoriler, mantıksal soyutlamalar değil, tarihsel süreci anlamaya yardımcı olan kategorilerdir:

Gerçek tarihten koparılmış bu kendinde soyutlamaların hiçbir şekilde bir değeri yoktur. Bunlar sadece tarihsel malzemenin düzenlenmesini kolaylaştırmaya yardım edebilir (Marx ve Engels, 1976: 37).

Marx’ın yöntemi, temelde tarihsel bir yöntemdir. Gerçekten de, yalnızca bu tarihsel yöntemle, toplumsal ilişkilerin biçimlerinin, tarihsel olarak özgül toplumsal ilişki biçimleri olduğu açığa çıkar. Klasik burjuva ekonomi politikçilerinin anlayışlarının önündeki en önemli engel, değeri tarihsel olarak analiz edememeleri yani onu bir biçim olarak kavramlaştırmayı başaramamalarıdır:

Klasik iktisatçıların hiçbir zamanüstesinden gelemedikleri en önemli başarısızlıklarından bir tanesi metayı ve daha özelden de metanın değerini incelerken, değerini hangi biçim altında değişim değerine dönüştüğünü keşfedememiş olmalarıdır. Klasik iktisadın en önemli iki temsilcisi A. Smith ve Ricardo bile, değer biçimini metaların doğasıyla hiçbir ilgisi olmayan önemsiz bir şeymiş gibi değerlendirebilirler. Bunun tek sebebi onların dikkatlerini tamamıyla değerinin büyüklüğünün incelenmesi üzerine yoğunlaştırmaları değildir. Neden daha derindedir. Emegün ürünü olan değer biçimi sadece en soyut değil, aynı zamanda burjuva üretiminin aldığı, bu üretimi belirli bir toplumsal üretim türü olarak damgalayan ve dolayısıyla ona özgül tarihsel bir nitelik veren en evrensel biçimdir. Eğer biz bu üretim biçimini, toplumun her konumuna doğa tarafından ebediyen sabitlenmiş bir biçim olarak ele alırsak, bunun kaçınılmaz sonucu olarak değer biçiminin ile meta biçiminin ve onun para biçimi, sermaye biçimi gibi daha sonraki açılımlarının ayırt edici özelliğini göz ardı etmiş oluruz. (Marx, 1965: 80-81)

⁸ Rosa Luxemburg "Marx'ın değer kuramının, para sorununa ilişkin çözümlemesinin, sermaye kuramının, kâr oranları kuramının, bir başka deyişle iktisadi sistemin bütününe ilişkin kuramının ayrırcı özelliği, kapitalizmin geçici özelliğine yapılan vurguda yatmaktadır. (...) Marx'ı kapitalist ekonominin alfabetesini çözmede bu denli başarılı kılan kapitalizme sosyalist bakış açısıyla, yani tarihsel bakış açısıyla bakıyor olmasıdır" der (1899: 58).

⁹ Alman tartışmasının bazı katkılarının bu perspektiften eleştirisi için Holloway ve Picciotto (1978)'in Giriş bölümüne; Holloway ve Picciotto (1977) ve Picciotto (1979)'a bakılabilir.

¹⁰ Devletin tarihsel gelişimine ilişkin genel bir taslak için, bkz. Holloway ve Picciotto (1977).

Biçim çözümlemesi mantıksal bir çıkarım süreci değil, tarihsel bir çözümleme olmalıdır.⁸ Bu nedenle, bu yaklaşımın – kendisinin uygulamalarını daha da bulanıklaştıran üçüncü bir yanlış yorumlama olan – “sermaye-mantığı” yaklaşımıyla pek de ilgisi yoktur.⁹ Eğer devletin doğasına ilişkin biçimsel argümanların ötesine geçilecekse, tarihsel boyut asli öneme sahiptir. Ayrıca bu, yaklaşımın eleştirel üstünlüğünün muhafaza edilmesi için de gereklidir.

Bu tarihsel yaklaşımda çözümleyici olan esas itibarıyla biçim kavramıdır. Marx'ın çözümlemesinin amacı burjuva kategorilerinin görünür katılığını çokertip bu biçimlerin doğa tarafından verili olmadığını, geçici ve özgül toplumsal ilişkilerin tarihsel dışavurumu olduklarını göstermekti. Örneğin Marx'ın para çözümlemesi göstermektedir ki, para bir “şey” veya doğal bir olgu değil, meta üretimine dayalı toplumlara özgü olan tarihsel olarak belirlenmiş bir biçimdir. Benzer şekilde, bir toplumsal ilişkiler biçimi olarak devlete yapılan vurgu da esas itibarıyla önemlidir. Devlet sadece bir kurum veya bütün toplumlara mahsus bir olgu değil, tarihsel olarak belirlenmiş geçici bir ilişki biçimidir. Sonuç olarak, devlet sadece bir araç olarak tartışılmaz veya ideolojik, kitleleri bütünleştirici, baskıcı ve benzeri araçların biraraya geldiği bir yığına indirgenemez. Önemli olan yalnızca devletin yerine getirdiği işlevler değil, bu işlevlerin yerine getirildiği tarihsel biçimlerdir.

Marx'ın, biçimlerin kökenini ve dolayısıyla biçimler arası içsel bağlantıları inceleme yöntemi çerçevesinde bakıldığında, bir biçim olarak devletin analizine yapılan vurgu iki yönüyle burjuva kavramlaştırması olan “özerk bir kurum olarak devlet” tanımlamasından daha çözümleyicidir. Birincisi, biçim kavramında içsel olan, farklı biçimler arasındaki ilişkiye, sermaye ile emek arasındaki ilişkilerce varsayılan farklı biçimlerin ayrıksı birliğine (*unity-in-separation*) ve dolayısıyla kapitalist toplumda devletin kapitalist niteliği üzerine yapılan vurgudur. İkincisi, biçim kavramının devlet ile ilişkilendirildiğinde, kapitalist devletin tarihsel ve geçici karakterine vurguda bulunmasıdır. Göreli özerklik kavramlaştırmasında bu iki önemli boyut eksiktir.

Fetişizm ve Fetişleştirme

1. Bundan önceki bölümde, devlet çözümlemesinin, devletin kapitalist ilişkiler biçimi olarak geçirdiği tarihsel gelişim yoluyla incelenmesine ilişkin yaklaşımın önemini altını çizdik.¹⁰ Ancak, biçim kavramı, giriş bölümünde vurgulanan yeni sınıfsal mücadele biçimlerini anlayıp açıklamada geçerli bir çerçeve olarak

kullanılmak isteniyorsa, tarihi sadece geçmişle ilintili olarak değil, devam etmekte olan toplumsal gelişim süreci olarak ele almanız gereklidir. Toplumsal yaşama ilişkin biçimlerin gelişimi, kendi bilincinde, uyum içinde sona eren ideal bir süreç olmaktan çok, sürekli oluşum içinde olan ve devamlı yenilenen bir sınıf mücadelesi sürecidir. Tarih, sınıflar arası cepheyi tanımlayan ve yeniden tanımlayan sınıf mücadelesi deviniminden başka bir şey değildir. Sınıflar arası ilişkiler, sermaye ilişkileri geliştikçe sermaye ilişkilerinin dışı vurulduğu biçimler de değişir. Sermayenin kendisi sınıf mücadelesi yoluyla değişip dönüştürüldükçe, sermaye biçimleri de değiştirilir, öyle ki bu ilişkiler durmaksızın yeniden tanımlanıp, yeniden kurulmalıdır. Kapitalist toplumsal ilişki biçimlerini, kapitalizmin ortaya çıkışında sıkı biçimde kurulmuş olan, sosyalizme geçişle ortadan kalkacak, ancak kapitalizm içinde sabit olarak var olacak biçimler olarak düşünmek yanlıştır. Böylesi bir yanlış kavramlaştırma, kapitalizmi sınıf ilişkilerinin aforoz edildiği bir tarih içine yerleştirilecektir. Sermayenin belirli biçimleri sadece tarihsel olarak oluşturulmazlar, sınıf mücadelesi aracılığıyla kendi özgül belirlenimleri içinde sürekli yeniden kurulurlar. Örneğin devlet ele alındığında, siyasal alan ile iktisadi alan arasındaki ayrımın kapitalist devletin ilk ortaya çıktığı biçimiyle kurulduğunu ve öyle sürdüğünü düşünmek yanlış olur. Blanke ve Kastendiek'in vurguladığı gibi:

Siyasal alan ile iktisadi alan arasındaki ayrım, bir kereliğine kurulmuş tarihsel bir eylem değil, sürekli yeniden üretilen bir olgudur (1978: 121).

Öyleyse, eğer devletin görünüşteki özerk kurum olarak varlığını meta fetişizminin bir boyutu olarak düşüneceksek, fetişizmi, bir kereliğine kurulmuş bir gerçeklik olarak değil, sürekli tekrarlanan bir fetişleştirme süreci olarak kavramak önemli olacaktır.

2. Eğer biçimlerin sadece soyut kategoriler olmayıp, sermayenin farklı toplumsal yaşam biçimleri, örneğin, sınıf tahakkümü biçimleri olduğunu hatırlarsak, fetişizmin asla bir kereliğine kurulmuş ve değişmez bir olgu olmadığı gerçeği de netleşir. Sınıf egemenliği kaçınılmaz olarak sınıf mücadelesi demektir.¹¹ Sermayenin kendini gösterdiği fetişleşmiş biçimler, sınıf egemenliği biçimleri olmaları hasebiyle kaçınılmaz olarak durağan değildirler. Bütün sınıf ilişkileri düzeneği; sömürü, çatışma ve dolayısıyla direniş ve başkaldırı üzerine temellendirildiği için içsel olarak durağan olamaz. Çatışma üzerine kurulu böylesi bir sistemin, burjuvazinin bizim inanmamızı istediği gibi daima durağan ola-

¹¹ CSE Londra grubunun bizim sınıf tahakkümünü sınıf mücadelesini dışlamak pahasına daha fazla vurguladığımızı dair iddiası (1979: 90) anlamsızdır. Öte yandan Londra grubu sınıf egemenliği ile sınıf mücadelesinin ayrılamazlığını kavramada başarısız olmuşlardır. Elbette ki sınıf egemenliği kaçınılmaz olarak sınıf mücadelesini ima eder, ancak sınıf mücadelesi sınıf egemenliğinin yokluğunda daha zor kavranabilir.

bileceğine, büsbütün rutin alışkanlıklara indirgenebileceğine, düzen bozulmadan kendisini yeniden üretebileceğine inanmak safdillik olur. Etrafımızda normalmiş gibi görünen herşey bir düzensizlik içindedir: fabrikalar, aileler, okullar –hepsi çatışma, bozulma ve kesintilerle parçalanmaktadır– burjuvazinin iddia ettiği gibi barış ve sükûnet limanından uzaktırlar. Eşitlik ve uyum cılası, devletin uyguladığı şiddeti ve ayrımcılığı bir yandan zorlukla gizlerken, diğer yandan sermayenin sürekli kontrol altına almaya veya bastırmaya çalıştığı vandalizm, işten kaçma, iş aksatma gibi isyanın milyonlarca türü yaşanmaktadır.

Öte yandan içinde kapitalist egemenliğin belirlediği fetişleştirilmiş biçimler, sınıfsal sömürüyü muhataplarından tamamen gizleyecek kadar tamamen kapalı ve geçirimsiz bir örtü sağlayamaz. Bu biçimlerin görünürdeki parçalanmışlığı ve tarafsızlığı, anlaşılabilir hale getirilmiş bağlantısızlığı, işçilerin maruz kaldıkları topyekün sınıfsal zulüm ile amansız bir şekilde çelişir. Öyle ki, para, sermaye, faiz, rant, kar, devlet gibi biçimler arasındaki açık bağlantılar kavranamasa bile, bu biçimlerin tümü, genel bir zulüm ve baskı sisteminin boyutları olarak algılanır. Marx'ın belirttiği gibi bu bağlantılar, sıradan insanın zihninde, burjuva kuramcılarınınkinden daha açıktır.

Kaba iktisadın bu ilk bakışta anlamsız ve son derece çelişkili olan yabancılaştırılmış ekonomik ilişkilerin dışsal görünümünü incelerken kendini rahat hissetmesi bizi şaşırtmamalıdır. Sıradan insan aklına anlaşılır gelebilecek bu ilişkiler aşıklaştıkça, üretim ilişkileri içinde birbirleriyle olan ilişkileri o derece gizlenir (Marx, 1972: 817).

Fetişleştirilmiş biçimlerin görünüşleri hiçbir zaman deşifre edilemeyecek birer emareden çok, kaynayan bir çorbanın üzerindeki tahta kabuk gibi görülmelidir.

“Popüler zihin” bu biçimleri anlamaya çalışırken bir yandan burjuva kategorileri aracılığıyla düşünürken, diğer yandan gündelik eylem içerisinde durmadan burjuva kategorileri aracılığıyla açıklanan bu insani yaşam biçimlerine karşı isyan eder. Bu yaşam biçimleri sürekli olarak görmezden gelinir, bu yaşam biçimlerinden sakınılır ve bu yaşam biçimlerine karşı direnilir. Mağaza soygunları, vandalizm, sabotaj, kaçak konut yapmak gibi eylemler, şöyle veya böyle kapitalist üretim ilişkilerine tâbi biçimlere karşı, az ya da çok bilinçli eylemler olarak görülebilir. Örneğin, mağaza soygunculuğu, (bilinçli veya değil) ürünün meta biçimine yönelik bir karşı koymadır: okulu asmak, devletin toplumdan özerk bir kurum gibi sunuluşuna karşı bir eylemdir. Bu tür eylemler,

politik bir yönelimleri olmadığı ve doğrudan biçimin kendisine değil de belirli dışavurumlarına yönelmiş, izole ve bilinçsiz direnişler olduğundan, burjuvazinin bunları içinde eritmesi hiç de zor olmaz. Öte yandan son yıllarda, burjuva yaşam biçimlerine karşı, komün, kooperatifçilik gibi alternatif yaşam biçimlerinin yanı sıra, kamu sektöründe çalışanların kendilerinin toplumdaki özerkleştirilmelerini kabul etmemeleri ve direnmeleri, fabrika işçilerinin kullanım değerinin üretiminin değer yasası tarafından yönetilmesini reddetmeleri ve bütün bu mücadeleler içinde yer alanların mücadelelerini sınıfsal bir birlik altında ifade etmeye çabalamaları gibi daha bilinçli karşı çıkışlar görülmektedir. Her ne kadar bu hareketlerin birçoğu burjuva biçimlerinin tanımladığı ve yeniden tanımladığı süreçlere karşı durmak yerine bu biçimlerden sakınmaya gayret ediyorsa da, yine de burjuva toplumsal ilişki biçimlerine içkin olan baskıya karşı örgütlenmiş bu yeni direniş biçimlerinin gelişiminin önemi asla gözardı edilmemelidir.

Bu farklı biçimlerdeki direnişlerin özgül yanı, kapitalist egemenlik biçimlerinin yeniden üretiminin otomatik bir süreç olduğuna ilişkin ön kabulün asla doğru olmadığını bizlere göstermiş olmalarıdır. Sınıf egemenliğine karşı, her zaman her yerde mevcut olan direnişi kontrol etmek için egemenlik biçimleri sürekli ve biteviye geliştirilip yeniden üretilmelidir.

3. Kapitalist üretim ilişkileri bu direniş ve saldırılar karşısında yeniden üretilmeye ihtiyaç duyar. Açıkçası, sermayenin yeniden üretimi, önceden verili toplumsal ilişki biçimlerinin otomatik yenilenmesi biçiminde durağan bir anlamda değerlendirilemez. Bunun iki nedeni vardır: Birincisi, daha önce görmüş olduğumuz gibi, kapitalist egemenliğin yeniden üretimine karşı sürekli bir direniş vardır ve bu direniş egemenlik ilişkilerini sürekli yeni biçimler almaya zorlamaktadır, ve bu anlamıyla otomatik olan hiçbir şey yoktur. İkincisi, ilişkiler hiçbir zaman önceden verili değildir: Sermaye içsel olarak dinamik bir toplumsal ilişki biçimidir. Artı değere karşı bastırılmaz susuzluğu, sermayeyi durmaksızın sömürüyü yoğunlaştırmaya ve özellikle krizler yoluyla sermaye ile emek arasındaki ilişkiyi yeniden biçimlendirmeye sevk eder. Bu yüzden, sermayenin bir toplumsal ilişki biçimi olarak varlığının devam edebilmesi demek, kapitalist toplumsal ilişkilerin varlığının devamı, yeniden yapılanması, emek ve sermaye arasındaki ilişkinin yol açtığı kriz yoluyla sürekli yeniden biçimlenişi demektir. Bu yeniden biçimleniş süreci kaçınılmaz olarak, belirli toplumsal ilişki biçimlerini topluma yeniden day-

12 Mücadele olarak sermaye ve mücadele olarak biçim-belirlenim nosyonları, Simon Clarke'ın, aslında diğer yönleriyle mükemmel denilebilecek fraksiyonizm eleştirisinde eksik görünmektedir: Clarke (1978).

13 Devlet işlevlerinin biçimlenişi (*Formierung*) ile ilgili olarak Blanke, Jürgen ve Kastendiek şunu vurgulamaktadır: "Bu biçimlenişin detaylı olarak nasıl vuku bulduğu, nasıl yapı, kurum ve devlet süreci içine sokulduğu, artık biçim çözümlemesinin cevaplayabileceği bir soru değildir. Bundan sonra bu soru tarihsel analizin konusu olacaktır" (1978: 19). Biçim çözümlemesini tarihsel çözümlemeye bu şekilde ayırmaları, (ki Holloway ve Picciotto tarafından eleştirilmiştir, 1978, Giriş bölümü) biçim çözümlemesinin en önemli boyutunu çözümlemenin dışında bıraktıklarından, talihsiz sonuçlar doğurmuştur.

14 "Marx Hegel'in devletin ancak burjuva toplumunun devleti olarak görüldüğünde, burjuva toplumunun dışında ve üzerinde siyasal devlet biçimine büründüğünde gerçek anlamda devlet olacağı düşüncesine katılmaktadır" (Reichelt, 1970: 21).

tacak olan, yeni toplumsal eylemlilik biçimleri içeren veya toplumsal eylemliliği bu gelişmekte olan ilişki biçimlerine yönlendiren bir mücadele sürecidir. Yine kaçınılmaz olarak bu mücadelelerinin vuku bulabileceği tek yol ancak ve ancak sermaye ilişkisi biçimleridir. Bu nedenle, bu biçimleri, durağan oluşumlar olarak değil, sürekli değişen ama daima parçalanmış halde varolan toplumsal ilişki biçimlerini, sınıfsal baskı sonucu ortaya çıkan direniş üzerine dayatmaya çalışan biçimlenme-süreçleri (*form processes*) (Sohn-Rethel, 1978: 17) olarak kavramamız gerekmektedir. Belirli sermaye biçimleri sadece sermayenin varoluş biçimleri değil, aynı zamanda sermayenin bu yolla yeniden üretildiği biçimlenme-süreçleridir. Sermaye, toplumsal faaliyetlerin daimi biçimlenme süreci (yani belirli biçimler içinde ilerleyerek, biçimlenerek, *Formierung*) aracılığıyla yeniden üretilir: *Fakat, biçimlenme-sürecinin bileşenlerinin değişiminin gelişigüzel ve tarih dışı bir süreç olmadığı, bu değişimin sermayenin çelişkilerinden doğan hareket yasalarının yapılandığı birbirleriyle bağlantılı tarihsel bir hareket olarak anlaşılması gerektiği unutulmamalıdır.* Anlaşılacağı gibi, biçimlenme-süreci sınıfsal çelişkilerin doğası gereği asla tamamlanmayan fakat sürekli yenilenen, kapitalist toplumsal ilişkileri topluma dayatan, sermaye genişlemesi daha büyük oranda toplumsal ilişkinin kendi hükümlerine altına girmesini talep ettikçe daha da kronikleşen bir mücadele sürecidir.¹²

Eğer biçim-çözümleme yönteminin siyasete uygulanabilirliğini açıklığa kavuşturacaksa, toplumsal faaliyetlerin biçimleniş süreci ve bu biçimlerin yeniden üretimini analiz etmek zorunlu görünmektedir.¹³ Bu çalışmanın bundan sonrası, bu biçimlenişin devletle ilişkisi üzerine mütevazı bir değerlendirme sunacaktır.

Biçimlenme-Süreci Olarak Devlet

1. Kapitalist devlet, siyaset ile iktisadın farklı toplumsal ilişkiler biçimi olarak ayrışması üzerine temellenmiştir. Kapitalist devlete ayırıcı özelliğini veren de budur.¹⁴ Söz konusu ayrışma, siyasal olanın önceden verili bir iktisadi alandan ayrılığıyla değil; iktisadi ve siyasal olanın ayrılığının, sermaye ilişkisinin parçalanması yoluyla kuruluşuyla ilgilidir. Sermaye ilişkisinin birbirinden ayrı iktisadi ve siyasal alanlar olarak parçalanması belki de meta fetişizminin en önemli yönlerinden biridir. Bu parçalanma aracılığıyla kapitalizm öncesi toplumlara özgü bütünleşik sınıfsal ilişkiler dağılır/bozular. Feodalizmden kapitalizme geçişte serf, "ücretli" ve "vatandaş" olur [serf: burada *ekonomik ve politik olarak*

bütünüyle lordun tabakkümü altında olan anlamındadır]. Bölünmenin her iki tarafında yer alan sınıflar (oluşumu itibarıyla uzlaşmaz bir üretim ilişkisi olarak) görünüşte ayrı, fakat karşılıklı olarak birbirine bağlı ve etkileşim içinde olan kategorilere ayrılmıştır. Siyaset ve iktisadın ayrılması, iktisadi ve siyasi ilişkilerin ayrılmasına, –emekçinin, mülk-sahibi (kendi emek gücü metasının sahibi) ve vatandaş (genç Marx’ın terminolojisiyle *Burger* ve *Citoyen* [aktaran Reichelt, 1974: .xxiii]) olarak kurulması anlamındadır.

Öte yandan bu ayrışma, bir kereliğine gerçekleşmiş bir olgu değil, sürekli tekrarlanan bir süreçtir. “Vatandaş” kategorisinin içerdiği sınıfsız belirlenimlerle donanmış statü, aynı statünün taşıyıcısının sınıfsal deneyimleriyle sürekli olarak çelişir. Blanke, Jurgens ve Kastendiek’in işaret ettiği gibi:

Hukuki politik öznenin doğuşu, mülkiyet sahibi ekonomik özneye denk düşerken, “işçi-vatandaş” sınıf savaşımı yoluyla tamamlanır. Çünkü, yüzeydeki kategoriler her zaman sadece biçimsel eşitliği oluştururken, artı değerın üretimi içinde tespit edilen maddi eşitsizlik sürekli olarak görünürdeki bu eşitliği yalancı çıkarır. (1978: 142).

Ayrılma, toplumsal faaliyetlerin iktisadi alandan ayrı bir siyasi alan olması ve toplumsal ilişkilerin ayrı ayrı zikredilen siyasal kategoriler olması süreçleri, sınıfsal konumdan kaynaklı yaşantının dışavurumunu ve sınıf temelli örgütlenmeyi bastırmayı amaçlayan sürekli bir mücadeledir. Bu süreç, (siyasal olanın sermaye ilişkilerinin farklı bir biçimi olarak ayrışması süreci, yani biçimlenme-süreci olarak devlet), sermayenin yeniden üretiminin sağlanmasında olağanüstü öneme sahiptir. Bu süreci ve onun gelişimini anlamaya yönelik bir çaba, sermayeye karşı yürütülen mücadelenin de önemli bir parçasını oluşturacaktır.

2. Tarihsel olarak, iktisadi ve siyasal ilişkilerin ayrılması devletin özerkleşmiş görünümüyle de örtüşür. Bu ayrışma henüz kapitalist sömürü ilişkilerinin doğrudan ücretli emek üzerinden gerçekleşmediği, sermayenin ilkel birikim döneminde ortaya çıktı. Dolayısıyla, kapitalist devletin ilk durağı, üretim ve tüketimi dolaymlayan mübadeleyi kurup garantiye almak olacaktır. Bu süreç, bireylerin ekonomik ve yasal özneler olarak, şekleştirilmiş mülkiyet haklarının taşıyıcıları olarak kuruluşunu ve bu birey tasavvurunun devamının sağlanmasını içerir (Picciotto, 1979). Mübadelenin kurulup garantiye alınması aynı zamanda, bu mübadele ilişkilerinin dışında duran ve toplumun üyelerini birey-özneler olarak algılayan baskıcı bir kerteye de işaret eder (Blanke, Jurgens ve Kastendiek, 1978; Perez Sainz, 1979). Tarihsel olarak Avru-

pa'nın mutlakıyetçi devletleri, hem meta üretiminin yayılmasına ve hem de birey-vatandaşın gelişimine gerekli zemini sağlamıştır:

Rejimin mutlakıyetçi doğası ve devletin üniter niteliğinden dolayı genel bir vatandaşlık fikri siyasal alanın içine nüfuz etmeye başlamıştı. Yakın bir gelecekte bu fikre genel vatandaşlık hakları kavramı eklenecekti. Halk, devlet tarafından emredilen, vergi verme, askere gitme, merkezi devletin memurlarıyla gündelik ilişki kurma gibi rutinleşmiş görevleri alışkanlık edindi. Ve sonuçta, kitleler siyasal bir bağlılık, gelişmemiş de olsa genel bir politik ilgi kazandılar. Artık, birleşik bir politik düzen fikri (...) halkın en derindeki hayati ilgilenimlerinden biri olmuştu (...) *Bireyler, halk olmanın bilincine vardı. Bundan önce yalnızca yönetim nesnesi olan, sınıf ve bölgesel olarak bölünmüş bir kitleden başka birşeyden söz etmek mümkün değildi* (Hinze, 1975: 175, vurgu Holloway'e ait).

Feodalizmin "bölünmüş egemenliğinin" (Anderson, 1974: 19) yerini alan merkezileşmiş iktidar, ifadesini, kitlelerin ortak özellikleri olan çokluklara ayrışmasında ve özel bireyin ortaya çıkışında buldu. Bu bireyselleşme süreci, meta sahiplerinin ekonomik özneler olarak gelişiminin bir bileşeni olan ve aynı zamanda bu gelişimi sağlamaştıran devlet biçiminin ilk ve temel durağıdır. Meta mübadelesine dayalı üretimin artarak genelleşmesiyle, bireyselleşme ilkesi, topluluk ve tabakaya dayalı temsil sistemiyle birlikte eski dünyanın hiyerarşik düzenini tedrici olarak yıktı (Beer, 1965: 17-18). Britanya'da, örneğin, toplumun bir bireyler toplamı olarak yeniden tanımlanışı, temsil sisteminin genişleyişi ve yeniden örgütlenişi ile doğrudan ilişkilidir (Beer, 1968: 16).

Bu çalışmanın öne sürdüğü argümanının dört başı mamur bir hale getirilmesi için, devlet biçiminin bu temel durağının ve dolayısıyla bireyselleşmenin değişen biçimlerinin gelişiminin -özellikle de refah devletinin ortaya çıkışıyla ilişkilendirilerek- izinin sürülmesi gerekmektedir. Her ne kadar bu çalışmanın doğrudan konusu değilse de, Batı demokrasilerinde geçerli olan bireysellik biçimlerini parlamenter seçimlerle ilişkilendirmek, hukukun üstünlüğüne dayalı düzeni bireyselleşmenin en mükemmelleşmiş biçimi veya normal kapitalist devletin dışı vurumu olarak telaki etmek gibi bir büyük yanılgıya düşmemek için çözümlememiz içinde tarihsel yaklaşımın önemini altını çizmek zorunluluk arz etmektedir. Bireyselleşme biçiminin gelişimi ancak kapitalizmin tarihsel gelişiminin bütünselliği bağlamında anlaşılabilir.

Buradan hareketle bireyselleşmenin devlet biçiminin temel durağı olarak taşıdığı önemi vurgulamak mümkün. Denilebilir

ki, bireyselleşme süreci devletin hukuk, yönetim, temsil sistemi, müdahale gibi bütün temel pratikleri içerisinde kutsallaştırılmaktadır. Tüm bu pratiklerde devlet insanları somut belirlenimlere sahip bireyler olarak değil de, soyut, genel bireyselliği çözülmez bireyler olarak telakki ederek izole eder: Meta üreten emeğin soyut doğası burada soyut vatandaş olarak üretilir. Bu yüzden, bireyler arası ilişki, içinde insanların ne kendi özgüllükleri, ne de sınıfsal konumlarıyla ayırt edilebildiği genel bir ilişkidir.

Bu bireyselleşme süreci en açık ifadelerinden bir tanesini yasal biçimde ve “yasal haklar” kavramında bulur:

Hak her zaman birey olan öznenin hakkıdır. Dolayısıyla “haklar”ın yasal bir burjuva biçim içinde yaygınlaştırılması veya bu hakların halk için talep edilmesi kesinlikle bireyleri izole etmek anlamına gelecektir (Picciotto, 1977: 3).

Söz konusu bireyselleşme ve izolasyon süreci devletin bütün yönetsel kurumları ile ‘halk’ arasındaki gündelik ilişkilerde de iş başındadır. Okullar, toplu konut ve tapu gibi kurumlar, sosyal güvenlik kurumları gibi kurumların tümü kendileriyle temasa geçen kişileri izole eden bir ölçü içerisinde hareket eder, bu kişiler birer birey veya Cynthia Cockburn’ün belirttiği gibi (1977), bir ailenin parçası olarak değerlendirir.

Foucault (1977) ve Poulantzas (1978) gibi yazarların, temsil ile devletin diğer pratikleri arasında çizdiği belirgin ayrıma rağmen, temsili seçimler de tıpkı bireyselleşme gibi devletin pratiği içinde ifadesini bulan bu biçimlenme sürecinden başka bir şey değildir. Seçimlerde, insanlar herhangi bir topluluğun veya sınıfın üyesi olmaktan çok, sayısal olarak tanımlanan birbirinden farksız seçmenler olarak değerlendirilir. Benzer şekilde, oy verme sürecinin bizatihi kendisi, gizli oy verme kurumu, siyasal kannaatin gizliliğinin en yüksek sergilenişidir. Oy sandığı kurumu ve gizli oy aracılığıyla sınıfsal tahakküme karşı direniş, iki veya daha fazla kişi arasında yapılan bir tercihe, bireysel bir eylemliğe kanalize edilir.

Kuşkusuz bu tespit, hukuk devletinin ve temsili demokrasinin, işçi sınıfı için bunlardan hiçbirinin yürürlükte olmadığı bir rejimden daha elverişli olduğunu inkar etmek anlamına gelmez. Burada önemli olan, bunları her şeye rağmen korunması gereken uygarlık kazanımları olarak temellendirmekten çok, bu biçimlerin sınırlarını ve baskıcı uygulamalarını vurgulamaktır. Örneğin, işçi sınıfının genel oyun yürürlüğe girişinden önce devletin dışında tutulması ile işçi sınıfının bu gelişmeden sonra devlet içinde

¹⁵ Poulantzas açık bir biçimde bireyselleşmeyi iktisadi (ki burada iktisat dar anlamıyla doğru- dan ve sadece teknik belirlenimleriyle kavramlaştırılan üretim süreci anlamında kullanılmaktadır) alanda ortaya çıkan ve devlet tarafından maddileştirilip kurumsallaştırılan süreç olarak görür. Bu tür bir çözümlemenin yanlışlığı Poulantzas'ın hala iktisadi olan ile siyasal olanın ayrılığını önceden verili kabul etmesinden kaynaklanmaktadır. Onun bireyselleşme üzerine girdiği tartışma öylesine tarih dışı ve duragandır ki, bu bireyselleşmenin ortadan kaldırılabiliğine ilişkin bir tartışmaya yer tanımaz (1978, 73-74). Poulantzas'ın çözümlemesinde sınıf mücadelesine ilişkin açık bir sonucun olmayışı veya temsili demokrasinin değerine ilişkin tutarlı sonuçların olmayışı ancak bu şekilde açıklanabilir. Detaylı bir Poulantzas (1978) tartışması için bkz. Barker (1979).

temsili arasında katı bir ayırım yapmak yanlış olacaktır. Birinci olarak Foster'ın (1974) Oldham'da işçi sınıfı siyaseti üzerine yaptığı araştırmada gösterdiği gibi, işçi sınıfı henüz oy hakkı genişletilmeden önce de devlet içinde temsilini sağlayabilecek güçteydi. İkincisi, işçi sınıfının demokratik seçimler yoluyla devlet içinde temsili, aynı zamanda ve kendiliğinden bir biçimde, onun işçi sınıfı olarak dışlanması ve parçalanması sürecidir. Dolayısıyla, oy hakkının genişlemesi dışlanmışlıktan temsile doğru mutlak bir değişimi değil, fakat normal olarak işçi sınıfının dışlanış ve temsil tarzındaki değişimi ifade etmektedir. Dolayısıyla Poulantzas'ın (1978: 73) belirttiği gibi, devletin gücünü sınırlayan temsili demokrasi değil, kurumsal dışavurumu ne şekilde olursa olsun işçi sınıfının direncidir.

Hukuk, yönetim ve temsil; bütün bunlar, toplumsal sınıfları homojen insan yığınları olarak gören, insanı bireyselleştiren pratiklerdir. Bu bireyselleşme kuruluşu bir kereliğine kurulmuş bir olgu değil, toplumdaki temel yapıları sürekli gizleyen bir süreçtir. Pannekoek bu noktayı şöyle belirtiyor:

Demokrasi, halk tarafından yönetimdir diyorlar, fakat bu tanımladıkları anlamda halk yok ki; gerçekte toplum sınıflara bölünmüştür (1919/1969: 136).

Devleti bireyselleşme süreci olarak görmek, bu bireyselleşmenin yalnızca politik alanda gerçekleştiğini, sınıfların iktisadi alanda biçimlenip sonra siyasal düzlemde ayrıştıklarını iddia etmek degildir. Ne de Poulantzas'ın iddia ettiği gibi iktisadi alanda ortaya çıkan bireyselleşmenin devlet tarafından pekiştirildiğini iddia etmek anlamına gelir.¹⁵ Bu daha ziyade, sınıfsal ilişkilerin birbirinden ayrı fakat birbiriyle bağlantılı işleyen siyasal ve iktisadi biçimlere ayrışmasıdır ki bu da işçi sınıfının birliğinin çözülüşüyle birlikte yürüyen bir süreçtir. Bu nedenle, işçi sınıfı örgütlenmesini toparlamayı hedeflemiş mücadele, öncelikle bu biçimlere ve görünür ayrımlaşmaya karşı bir mücadele olmalıdır. Bu, seçimlere katılmak gibi eylemlilik biçimlerinin önemini inkar etmek demek değildir. Fakat, parlamenter sistem içindeki mücadeleler ancak bu biçim süreçlerinin bireyselleştirici, ayrıştırıcı sonuçlarının farkında olunarak, toplumsal ilişkilerin bütüncül dönüşümünü hedefleyen, geniş bir eylemlilik perspektifinin parçası olduğunda anlam kazanacaktır.

3. Şimdiye kadar, bireyselleşmenin devletin meta mübadelesini kurup garanti altına alma işlevine denk düşen devlet biçimi-

nin ilk durağı olarak görülmesi gerektiğini vurguladık. Kapitalist üretim tarzının “özgür” ücretli emek temelinde kuruluşuyla birlikte, devlet yeni işlevler ve yeni siyasal oluşumlar geliştirmiştir (Holloway ve Picciotto, 1977). Bir yandan genelleştirilmiş meta üretimi ve onun doğurduğu bireyci ideoloji en açık ifadesini on-dokuzuncu yüzyıl liberalizmi ve radikalizmde bulmuştur. Diğer yandan, meta üretiminin yaygınlaşması ve sermayenin kurulmasıyla birlikte,

(...) metaların üretimi ve meta döngüsü üzerine temellendirilmiş artışa el koyma veya özel mülkiyet yasaları, kendi içsel ve değiştirilemez diyalektiğinden kaynaklı olarak, kendi karşıtlarına dönüşmüştür. (Marx, 1965: 583)

Meta döngüsü alanındaki görünüşteki değişim eşitliğinin altı üretim eşitsizliği yoluyla sürekli olarak kazanır. Bu yüzden, mübadele ilişkilerinin devlet tarafından güvence altına alınması, devletin emek gücünün alım ve satımını belirleyen koşulları alevi bir biçimde düzenlenmesi yoluyla olur. Böylece devlet müdahalesinin artmasıyla, liberalizmin en enerjik çağının ta en başından beri devletin iktisadi alandan özerk olması gerektiğini savunan liberal idealin altı kazanmıştır (Roberts, 1960). Öte yandan devletin faaliyetlerindeki bu genişleme, devletin giderek artan sayıda insanla daha doğrudan ilişki içine gireceği anlamına gelir (1978: 123). Bu sadece devlet ile bireyler arasındaki ilişkilerin niceliğinde ve yoğunluğunda kaçınılmaz bir genişlemeyi ifade etmekle kalmaz, devlet ile halk arasında kurulmuş ve kurulacak yeni ilişki biçimlerinin oluşum sürecini de içerir. Yeni temsil / müdahale /yönetim biçimlerinin gelişimi –ki bunların üçü de aynı sürecin birbiriyle yakından ilişkili boyutlarından başka bir şey değildir– hem yönetenler hem de yönetilenler açısından sorun teşkil edecektir. Bireyciliğin temelleri –kuruldugu andan itibaren- kolektif siyasal biçimlerin gelişimiyle birlikte açıkça sarsılacaktır.

Devletin üretim sürecine müdahalesinin sürekli artmasının temel nedeni, emek gücünün meta olarak yeniden üretimini garantiye alma ihtiyacıydı. Böylece, “müdahale/yönetim/temsil”in yeni bileşenleri, emek gücünün alım-satımı etrafında yapılandırılmıştır. Devlet müdahalesindeki artış, bir yandan devlet ile işçiler ve sermayedarlar arasında daha doğrudan ilişkilerin gelişimine neden olurken, diğer yandan bu ilişkide işçilerin ve sermayedarların, toplumsal sınıf veya birey olarak değil de, emek gücü metasının alıcıları ve satıcıları; veya işçi sendikaları ile işveren örgütleri gibi farklı gelir kaynaklarının sahipleri olarak sunulup gö-

16 Bu çerçevede, Flattow ve Huisken'in çözümlemeleri bilgilendirici olabilir, ancak bu devletin gelir kaynakları sahipleriyle ilişkisini fetişleştirme süreci olarak yeniden yorumlandığında anlamlı olur.

17 Simon Clarke, üst-belirlenimci devlet bakış açısının etkisiyle, temsil sorununu devletin sermayeye tabi kılınmasının ikincil boyutuna indirger. Böylesi bir mantığın sonuçlarından bir tanesi siyasal sistemi, sermayenin yeniden üretimde oldukça önemli ve sorunlu bir durum olarak görmek yerine sermaye ile devlet arasında bağlantıyı sağlayan geçiş kayışı olarak değerlendirmek olacaktır.

rülmeleri sonucunu doğurmuştur. Artan meta mübadelesinin bireyleştirici etkisiyle çözülmeye başlayan eski cemaatlerden farklı olarak 19. yüzyılda ortaya çıkmaya başlayan yeni siyasal kolektifler öylesine yapılandırılmıştır ki; birey- vatandaş, bireysel meta-sahibi kategorisinin bir bileşeni olarak telakki edildikçe bu kolektif biçimler gelir kaynağı temelinde yapılan ekonomik kategorileştirmelerle birbirine bağlanmışlardır.¹⁶

Bu yüzden, kolektivizm sıklıkla gösterilmeye çalışıldığı gibi bireyciliğin mutlak karşıtı değildir. Daha ziyade bireyciliği tamamlar, bireyselleşme sürecine içkin olan üretim ilişkilerinden soyutlanma ve bireyselleşme temelleri üzerinde yükselir. "Sınıf" tanımlanmasının 19. yüzyıl siyasetinin bir kategorisi olarak ortaya çıktığı doğrudur (Beer, 1965; Poggi, 1978). Fakat bu siyaset çerçevesinde tanımlanan sınıf, uzlaşmaz üretim ilişkileri olarak bir sınıf değil, aynı gelire veya benzer gelir kaynaklarına sahip bireyler toplamını ifade etmektedir. Kolektifleştirme, en az bireyselleşme kadar toplumsal ilişkilerin gerçek yapısını gizlemiştir. Her iki yolla da sınıflar sadece atomize edilmekle kalmamış, parçalar öyle bir biçimde yeniden gruplaştırılmıştır ki, ortaya çıkan sınıf kavramı artık toplu mücadele açısından bir anlam ifade etmeyecektir.

Yine de, bir kez daha belirtelim, her ne kadar burada ele alınmıyorsa da bu çalışmada ileri sürülen temel tezlerin geliştirilebilmesi için, değişen kolektifleştirme biçimlerinin, bir başka deyişle, kapitalizmin bizleri siyasal olarak gruplandırmasındaki değişik yöntemlerin izlerini sürmek temel öneme sahiptir. Modern kapitalist devlet içinde vatandaşlar her türlü grup içinde bir araya getirilir. İlk ve her şeyden önce aileler biçiminde (Cockburn, 1977) sınıflandırılan vatandaşlar, aynı zamanda, seçmen, vergi mükellefi, mülk sahibi, ebeveyn, maaşlı çalışan, sigara tiryakisi veya sigara içmeyen gibi sayısı artırılabilir biçimlerde sınıflandırmalara da tabidir. Belirli bir sınıfın üyeleri, kan-bağı, ikâmetgah, gelir düzeyi, ev sahibi mi yoksa kiracı mı olduğu, annelik-babalık, sağlık durumu, gelir biçimi ve kişisel alışkanlıklar gibi ölçütler temel alınarak kategorileştirilir; fakat asla sınıf temelinde tanımlanmaz. Bu nedenle sınıfların burjuva siyaseti içinde böylesi farklı kategorilerle tanımlanma sürecini anlamak, devlet kurumunun temel bir sorunudur.¹⁷ Çünkü, bu kategoriler sadece burjuva toplumundaki siyasal örgütlenme biçimlerine tekabül etmekle kalmaz, aynı zamanda bu ilişkileri yeniden tanımlarlar da. Kategorileştirme sürecini, bireylerin en azından potansiyel "çıkar" grupları olarak, analık-babalık, hastalık-sağlık, sigara içip içmeme

tercihleri, ev sahibi olup olmama gibi belirli ölçütlere dayalı gruplaşma sürecini, birçok müntehibin oluşum süreci olarak değerlendirebiliriz. Gruplaşma (*constituency*) -hem gündelik hayatta belirli bir coğrafyada oy kullanacak seçmenler topluluğu anlamında, hem de daha çok siyaset bilimcilerin kullandığı devlet aygıtlarıyla gündelik yaşam içinde sürekli ilişki içinde bulunan işlevsel insan gruplaşması (çıkarcı grubu) anlamında- siyasal ilişkilerin içinde tanımlanıp kurulduğu temel birim olarak görülebilir. Esas sorun bu oluşumların tanımlandığı veya içinde kendilerini ifade ettikleri eylemlerin anlamlandırıldığı hareket tarzı ve alanıdır. Bu anlamlandırma süreci ve uzamı içerisinde sınıf mücadelesinin yekpare bütünlüğü, devlet, yönetimi ve onun karşısına gelen sorunlara göre işlevsel olarak farklılaşmış kurumları aracılığıyla birbirinden ayrı ve ilgisiz problemler içinde parçalanır -örneğin sağlık ve sosyal güvenlik kurumu karşısında hasta veya emekli olarak, eğitim birimi karşısında öğrenci, öğretmen veya veli olarak bulunursunuz vb. gibi. Öyle ki bu temel birimlerin daha alt birimlerine inildikçe bu hareket tarzı ve alanı da daha alt birimlere parçalanır. Devlet aygıtlarıyla herhangi bir ilişkisi olanlar üzerine bu parçalanma ve ayrışmanın zerk edildiği uzam “içinde devletin kurallarına, bürokratik ciddiyete saygı duyulan, ve dolayısıyla muhatabının da şekillendirildiği bir alandır” (Wilensky ve Lebeaux, 1965: 240). Bu şekil verme süreci, sınıfsal eylemliliği fetişleşmiş burjuva siyasi biçimlerine kanallı eden, devlet biçimini tasarlayıp kuran bir savaşım sürecidir. Bu mücadele, tekrar belirtmek gerekirse, sadece sınıf mücadelesinin ve sermaye birikiminin yeniden üretiminin tarihsel gelişimi bağlamında anlaşılabilir. Kolektifleşme biçimlerindeki değişim, kendiliğinden rasgele bir süreç değildir; sermaye ilişkilerinin gelişmekte olan biçimleri olarak her biri farklılaştırılmış bir bütünlük oluşturur.

Bu biçimlenişin dışsal ve içsel süreçleri; bir başka deyişle, devletle ve onun araçlarıyla muhatap olanlar arasında etkileşimden doğan burjuva politik ilişkilerin oluşumu ile devlet araçlarının kendi içinde burjuva ilişkilerinin kurgulanışı arasında bir ayırım yapmak yararlı olabilir. Sermaye için, toplumsal ilişkilerin içsel oluşum süreci de dışsal süreç kadar sorunludur: Her iki süreç de burjuva toplumsal ilişkilerinin sürdürülmesi/yeniden yaratılmasını içerir. Öte yandan her iki süreç de iç içe geçmiştir ve birbirini tamamlar. Sınıf ilişkilerinin devlet aygıtları aracılığıyla değiştirilmesi, burjuva toplumsal ilişkilerinin devlet aygıtları içinde sürdürülmesine bağlıdır. Bu, ilkin devlet aygıtlarında çalışan iş-

18 Devletin içsel yapısına yönelik ilginin, çıkarların kolektif örgütlendiği ve devlet aygıtlarının bürokratik yapısıyla eklemlendiği bir zamanda artması dikkat çekicidir. Genel olarak, siyasal örgütleri ve fetişleştirilmiş ilişki biçimlerini anlamada kaçınılmaz bir öneme sahip olan Kamu Yönetimi, Marksist kuramın bakir alanlarından biridir.

çi-memurların bürokratik kontrolünü gerekli kılar. Devlet toplumsal ilişkilerin yeniden üretiminde daha önemli bir rol oynar hale geldikçe devlet içinde istihdamın genişlemesi ve artan karmaşıklık önemli bir sorun halini alır. Bu sorun, ikinci olarak ve aynı zamanda en geniş biçimiyle sınıf ilişkileri içinde varolan ve sınıf ilişkileri üzerinde uygulanan parçalanmayı tamamlayan devlet aygıtları içindeki parçalanmayı da gerekli kılar. Eğer sınıf ilişkilerinin bütünüyle parçalanma sürecinin, içinde devletin müşterilerinin (veya sınıfların) biçimlendirildiği kurumları sarmalayan yasalar ve bürokratik işlemlerin olgunlaşması sonucu başarılıydı (veya daha doğru bir deyimle dönüştürüldüğü) söylenecekse, aynı şey tersi içinde geçerlidir. Fetişleştirilmiş meta üretiminin kategorileri, dönüştürülmüş biçimde nihayet bulup sunulur ve devlet aygıtının içsel örgütlenişini şekillendirir. Sonra devlet aygıtının bu içsel parçalanışı da, burjuva toplumunun fetişleşmiş ilişkilerini şekillendirmek ve kuvvetlendirmek için nihayet bulup, bu halde sunulur. Dolayısıyla devletin içsel örgütlenme sorunu, kamu yönetimiyle ilgili teknik bir sorundan daha fazla bir şeydir.¹⁸ Aristoteles, Yunan şehir-devletinde işlevlerin dağılımıyla ilişkili o ünlü sorusunu: “Bizler, ödevleri ele alınan konular temelinde mi, yoksa ilgili kişilerin sınıflarına göre mi dağıtacağımıza karar vermek zorundayız” (*Politika*, Kitap IV. Bölüm. XV) sorarken sadece bir yönetim sorununa değil, siyasal örgütlenmenin en önemli sorunlarından bir tanesine vurgu yapıyordu.

4. Bireyselleşme ya da kolektifleşme şeklinde devletin kuruluşu, sınıf ilişkilerinin sınıfsal olmayan biçimler olarak parçalandığı bir fetişleşme süreci, şiddet kullanımı etrafında bir araya getirilen ilişkiler yapısının iktisadi alandan ayrı olarak kurulma sürecidir. Fetişleşme burada sadece belirli düşünce biçimlerinin yaratımını değil, burjuva “toplumsal yaşam biçimlerinin” oluşumunu ifade eder. Bu oluşum, insan yaşamının, sınıf mücadelesi ve sosyalizme geçiş gibi sorunların asla aktif düzlemlerde dile getirilemeyecek biçimde örgütlenmesini içerir. Burada ‘örgütlenme ile anlatılmak istenen fikirlerin telkini veya sirayetinden çok yaşamımızın maddi örgütlenişidir. Heide Gerstenberger’in belirttiği gibi:

Halkın mücadele etmeyişi, burjuva devleti ideolojisinin tuzağına kolayca düşmek olarak görmek yerine, bir burjuva toplumunda bilincin gündelik bileşenlerini incelemeye çalışmalıyız. Ve bunu yaparken... en kısa zamanda bürokratik yapıların dayanılmaz mevcudiyeti ile karşı karşıya geleceğiz. Yaşamın birçok yönü yönetim altına alınmakla kalmamakta, daha da önemlisi, insanların yaşamlarının

bütünlüğü ve kendi sorunlarına ilişkin ilgileri de yönetimin fraksiyonel birimleri içinde bölüştürülmüştür (1977: 7-8).

Bu çerçevede Foucault'nun (1977) "iktidarın mikrofiziği" ve "beden siyaseti" ne yaptığı vurgu, yakın dönemde devlet üzerinde yapılan çalışmalar için yardımcı bir panzehir olacaktır. Öte yandan, devletin kuramsallaştırılmasına daha iyi bir katkıda bulunmak için, böylesi bir analizin devletle ilişkili daha az popüler olan alanlara doğru yayılmasına ve sermaye biçimlerinin gelişimini bir bütün olarak kavrayan tarihsel materyalist bir temelde kurulmasına ihtiyaç vardır. Bununla beraber, Foucault'nun devletin maddi pratiklerinin anlamı üzerine yaptığı vurgu önemlidir. Çünkü, bu vurgu devlete karşı mücadelenin ne basitçe işçi sınıfının kuramsal aydınlanma, ne de devlet aygıtlarının kontrolünü ele geçirme veya parçalama sorunu olmadığını, fakat bütün bir mücadelenin, karşı-örgütlerin ve karşı-eylemin maddi biçimlerinin gelişimini içermesi gerektiğini açıklığa kavuşturmuştur. Pannekoek'in belirttiği gibi:

Örgütlenme, işçi sınıfının kendi özgürleşimi için yapacağı mücadelenin temel ilkesidir. Bundan da anlaşıldığı gibi pratik hareket *açısından en önemli sorun bu örgütlenmenin biçimleridir* (1938/1969: 257, vurgu Holloway'e ait).

Bu noktada, fetişleşme süreci olarak devletin oluşumu, toplumsal ilişkilerin belirli yollardan düzene sokuluşu, tamamlanışı ve sunuluşu sürecidir. Bu sürecin toplumun içine nüfuz edişini büyütmek veya sözgelimi iktisadi ilişkiler karşısında, onun önemini abartmak kolaydır. Tabii ki genel eğilim olarak, sermayenin genişlemesi, yaşamımızın her alanına sürekli artan bir nüfuz etmeye işaret eder ve bu nüfuz bir ölçüde, çıkarların daha mükemmel sunuluşu ve kategorileştirilmesine duyulan ihtiyaca işaret eden devlet müdahalesi aracılığıyla gerçekleştirilir. Fakat şimdilerde Britanya'da yaşanan deneyim, devletin rolünün artmasının su götürmez ve geriye döndürülemez bir süreç olmadığını göstermektedir.

Bazı Sonuçlar

Bu yazı bir çalışma taslağıdır. Burada amaç belirli bir kuramsal yaklaşımdan (devlet-biçim tartışması) hareket ederek, devletin geçirdiği değişimi ve devletin etrafında gelişen mücadele biçimlerini açıklamada, bu yaklaşımı nasıl daha geçerli argümanlar sunabilir hale getirebileceğimize ilişkin bazı önerilerde bulun-

mak olmuştur. Temel argüman, devletin sadece varolan sermaye ilişkisinin bir biçimi olarak görülmemesi gerektiği, aynı zamanda sermayenin sınıfsal sömürü ilişkileri biçiminde yeniden üretilme süreci içinde bir durak - ki bu da meta olarak emek gücünün bireysel değişim aracılığıyla dolayımlanması ile gerçekleşir-; sınıfları, atomize olmuş bireyler biçiminde yeniden üreten ve sermayeye karşı sınıfsal örgütlenme olasılığını dışarıda bırakan toplumsal faaliyetin biçimlenme süreci olarak görülmesi gerektiğidir. Sonuçta, en basit biçimiyle şu söylenebilir: sınıfsal örgütlenme mücadelesi, bir toplumsal ilişki biçimi olarak tanımlanacak devlete karşı yönelmelidir ve karşı-örgütlenmenin maddi biçimlerini geliştirme amacı taşımalıdır. Fakat bunu incelemeden önce, krizler ve devlet biçimi ile devlet araçları arasındaki ayrıma ilişkin iki noktaya da değinmek zaruri görünüyor.

1. *Kriz*: Birçok ülkede yaşanan kriz devletin mali krizi biçiminde ortaya çıkmaktadır. Devletin bizatihi kendisi burjuvazinin saldırılarına maruz kalmakta, devlet harcamalarında ve vergilerde kesintiler gündeme gelmektedir. Solun, devletin refah politikaları yoluyla kutsanan işçi sınıfı kazanımlarını savunması gerektiği açıktır; ancak refah devletinin kapitalist niteliğini gözardı eden her türlü doğrudan refah devleti savunusu bir hayli sorundur. Birincisi, böylesi bir stratejinin geniş destek bulma olasılığı yoktur. Burjuvazinin bu alana saldırısında sahip olduğu büyük güç devletin yoğunlukla baskıcı olarak görülmesi gerçeğinden kaynaklanmaktadır. (Thatcher'ın seçim kampanyaları özellikle aşırı güçlenmiş devlet üzerine kurmasında görüldüğü gibi.) Ve ikinci olarak bu tür bir strateji, sınıfsal mücadele içerisinde devletin içsel olarak taşıdığı istikrarsızlık eğiliminin kullanılması fırsatının kaçırılmasına yol açacaktır.

Sorun, kriz ve krizin kapitalist ilişkilerin istikrarı üzerindeki etkileri bağlamında ele alınmalıdır. Sermaye ilişkilerinin çelişkileri kendilerini periyodik aralıklarla patlayan kriz eğilimi içinde dışa vurur. Eğer kriz, kapitalizmin kendi çerçevesi içinde aşılabırsa, kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden yapılanması zorunludur (Hirsch, 1978a). Sermaye ile emek arasındaki ilişki korunacaksa, sömürü oranını artırmak, sabit ve değişen sermaye arasındaki oranı değiştirmek, sermaye döngüsünü hızlandırmak v.b. yöntemlerle, yani sermaye ile emek arasındaki ilişki yeniden yapılandırılarak korunmalıdır. Öte yandan, sermayedar açısından her ne kadar krizin atlatılabilmesi için yeniden yapılanma zorunlu olsa da, bu yapılanma aynı zamanda varolan ilişkilerin devam-

lılığını tehlikeye sokabilme olasılığı gibi bir sorunu da içinde taşır. Yeniden yapılanma dönemlerinde, burjuva ilişkilerinin sürdürülmesi, bu ilişkilerin topluma yeniden empoze edilmesi biraz daha zor olur. Ekonomik ilişkilerin kasvetli zorlayıcılığı (örneğin halihazırda çalışanlar için) öylesine sert olur ki karşı etkiyi prova-ke edebilir, ya da öylesine etkisiz olur ki (uzun zamandır işsiz olanlar için) bütün tesirini yitirir (Frith, 1978). Sermayesini Batı Avustralya'ya taşıyarak “yeniden yapılandırmanın” daha kârlı olacağı kararına varan zavallı Bay Peel'in birazcık farklı, ama kesinlikle çok öğretici durumunu ele alalım:

Bay Peel.... İngiltere'den Batı Avustralya'daki Swan Nehri'ne kendisiyle birlikte 50.000 sterlin değerinde geçim ve üretim aracı götürür. İşçi sınıfından erkek, kadın ve çocuk 3000 kişiyi de yanında götürecekt denli ileri görüş sahibidir. Gidecekleri yere vardıklarında “Bay Peel yatağını yapacak veya nehirden su taşıyacak bir hizmetçiden yoksun kalır”. Biçare Bay Peel, Swan Nehri'nde herşeyi hazırlamıştı, İngiliz üretim tarzları dışında! (Marx, 1965: 766).

Bir başka deyişle, sermaye ilişkilerinin varlığının bizatihi kendisi yeniden yapılanma süreci tarafından tehdit edilmektedir. Yeniden yapılanma çoğunlukla, şiddetli gerilimler doğurabilecek ilişkilerin sürekli tacizine muhataptır. Bu, örneğin 1960'lar ve 1970'lerin başında İngiltere'de yaşanan bütün grevlerin “rasyonalizasyon” ve “ücret sınırlamaları” gibi tartışmalar etrafında değerlendirilmesinde de görülür. Kriz sadece girdiyi üretim sürecinin içinde yeniden yapılandırma gibi teknik bir sorun değildir. Kriz kapitalist üretimin toplumsal ilişkilerinin bir krizidir.

Üretim ilişkilerinin krizi olarak tanımlanan kriz, sadece teknik anlamda halihazırdaki üretim ilişkilerinin içinde genişlemez, yayılmaz, aynı zamanda değişik duraklarında devletin içine de sırayet eder. Düzenin devamı için burjuva ilişki biçimleri bu kriz koşullarında yeniden yapılandırılmalıdır. Devlet biçiminin krizi sermaye ilişkilerinin krizi kadar kaçınılmazdır ve bu nedenle genel krizin bir durağıdır. Kriz süresince zuhur eden kâr oranlarının azalma eğilimine karşı girişilecek seferberlik, Hirsch'in de belirttiği gibi, genel toplumsal üretim koşullarının ve sömürü ilişkilerinin tarihsel düzeneğinin yeniden bütünsel örgütlenmesini içeren toplumsal ilişkilerin yeniden yapılandırılması anlamına gelecektir (Hirsch, 1978a: 74). Gerçek şu ki, kâr oranlarının azalma eğilimine karşı alınacak önlemlerin devlet aracılığıyla yerine getirilmesi, kaçınılmaz olarak siyasal ilişkilerin bütün bileşenlerini gittikçe artan oranda ve doğrudan genel üretim ilişkilerinin ye-

niden yapılanma sürecinin etkisine açacak ve bu genel yeniden yapılanmanın bir parçası haline getirecektir. Sermaye ilişkilerinin krizi -ve- yeniden yapılanma süreci, aynı zamanda bütünüyle ve kaçınılmaz olarak kurulmakta olan burjuva siyasal ilişki biçimlerinin yeniden yapılanmasıdır. Dolayısıyla, Britanya sermayesinde de gözlenebileceği gibi, sermayenin kâr oranlarını arttırmaya yönelik çabası, sadece bireysel sermayedarların ücret indirimine gitmesi ve yeni teknolojinin uygulamaya konulması anlamına gelmez. Bu, toplumun her düzeyinde yürütülen öylesine uzun ve oldukça karmaşık bir süreçtir ki, devlet ile sendikalar arasındaki ilişkilerin, sendikaların kendi içindeki ilişkilerinin yeniden yapılanmasından tutun da enflasyon ve üretkenlik üzerine yürütülen ideolojik kampanyaları, devlet harcamalarındaki değişimi, vergilendirmeyi, siyasi partiler arası karmaşık karşılıklı ilişkileri de kapsar.

Sermayenin krizinin aynı zamanda bir devlet biçimi krizi olduğuna yapılan vurgu, burada ele alınmaya çalışılan kuramsal çerçeveyi diğer kuramsal çalışmalardan ayıran en önemli nokta olsa gerek. Birçok çalışmada soruna daha çok, “ekonomik kriz” ile “siyasal kriz” arasındaki ilişki biçiminde bir tartışma çerçevesinde yaklaşılmaktadır. Birçok yazar iktisadi krizin doğrudan siyasal sistemin krizine yol açtığına dair yaygın ve basit yargıya karşı çıkmıştır. (özellikle Gramsci’nin Rosa Luxemburg eleştirisi; 1971: 233). Öte yandan bu düşünceye karşı argüman olarak da, ya siyasal alanın görece özerkliğine vurgu yapılarak sorun görmezden gelinmiş ya da bundan daha iyisi (Autorenkollektiv, 1976) iktisadi temeldeki krizin siyasal krize veya ideolojik krize sebebiyet versin ya da vermesin, doğrudan sermaye biçiminden çıkar-sanamayacak bir sınıf mücadelesi örgütlenmesi ve militanlığına bağlı olduğu fikri geliştirilmiştir. Bu düşünce ilk bakışta doğru görünmekle birlikte, birtakım yöntemsel zayıflıklar da içermektedir. Her şeyden önce bu yaklaşım, temelde kapitalist krizi, sermaye ilişkisinin hem iktisadi hem de siyasal biçimde yeniden yapılanma sürecini kaçınılmaz olarak içeren sermaye ilişkisinin krizi olarak görmek yerine, iktisadi bir kriz olarak değerlendirmektedir. Bunu takiben, siyasal kriz, siyasal biçimlerin kuruluşunun kaçınılmaz olarak yeniden yapılanma süreci biçiminde değil, siyasal sistemin potansiyel olarak katastrofik özellikler taşıyan krizi olarak sunulur. Böylesi bir yaklaşım pratik açıdan tehlikelidir, çünkü bu yaklaşımın kaçınılmaz sonucu olarak aşağıdan yukarıya doğru örgütlü bir mücadele içindeki işçi sınıfı perspektifine

değil, fetişleşmiş burjuva parti-siyaseti biçimlerine dayalı olarak yukarıdan aşağıya yürütülecek bir mücadele sistematığı sunulmaktadır. Bu da mücadelenin yönelimini, sermayenin yeniden yapılanmasına ve krizine içkin, çok önemli bir süreç olan, siyasal alanın yeniden yapılanması sürecinden uzaklaştırma eğilimi taşımaktadır. Yeniden yapılanma pratik açıdan oldukça önemlidir. Çünkü sosyalist strateji için yeni sorular ortaya çıkar ve eylemlilik için yeni fırsatlara kapı aralar. Halkı içinde yaşadığı topluluk, bölge, ulus, tüketici olup olmaması, ailevi durumu, bir iş sahibi olup olmaması temelinde sürekli ve yeniden kategorileştirmeye çalışmak siyasal biçimlerin krizi-ve-yeniden yapılanma sürecini tamamlar; bunlar ister istemez yeni siyasal örgütlenme biçimleri yaratır, yeni sorular sorar, iktisadi ve siyasal krizin indirgemeci özdeşleştirmesinin tartışma dışı bırakılmasıyla sarsılmayacak yeni olasılıkları gündeme getirir. Önemli olan, ortaya çıkan değişimlerin, yeniden yapılanma ve potansiyel istikrarsızlık süreçleri olduğunu anlamaktır. İçinde bulunulan dönemde, refah devleti gibi eski devlet biçimlerine vurgu yapmak veya bunları savunmak, yalnızca yeniden yapılanma karmaşasında ortaya çıkacak fırsatları kaçırmaya yol açmaz, aynı zamanda devletin tarafsızlığı söylemi vurgusuyla sınıfsal mücadeleyi de sulandırır.

2. *Devlet Biçimi ve Devlet Aygıtları*: Kapitalist toplumsal ilişkileri yeniden formüle etme mücadelesi sadece devlet aygıtlarının toplum üzerindeki etkinliği ve aracılığıyla gerçekleşmez, aynı zamanda bu aygıtların içinde de benzeri mücadele devam eder. Kapitalist toplumun bütünü sarıp sarmalayan çelişki ve çatışma aynı ölçüde devlet aygıtları içinde de varlığını sürdürür. Devlet biçimine atfedilen baskıya yönelik direnç devlet aygıtları dışındadır, ama aynı zamanda devlet aygıtlarının bizzat içinde vuku bulur; hem devlet sektöründe çalışan işçi-memurların ve seçilmiş temsilcilerin eylemlerinde hem de devlet kurumlarıyla münasebetlerinde örtük olarak maruz kaldıkları baskıya karşı savaşım veren insanların davranışlarında bu gözlenebilir. Bu çatışmalar siyasi önemi olmayan bireysel isyan hareketleri biçiminde dışa vurulsalar da, kimi zaman, ciddi biçimler alırlar. Her durumda bu eylemlerin her biri, devlet aygıtlarının içinde kalarak, devlete içsel olan bu baskıya göğüs germek ve devlet biçiminin sınırlarını zorlama teşebbüsleri olarak görülebilir.

Bu mücadeleleri kavramlaştırabilmek için devlet biçimi ile devlet aygıtları arasında bir ayrım yapmamız kaçınılmaz görünmektedir. Şimdiye kadar devlet biçimi kavramının türetiliş ve

kullanılış amacı itibariyle, devletin özerk bir kurum olarak değil, gelişen sermaye biçimleriyle olan tarihsel etkileşimi bağlamında anlaşılması için geliştirilmiş önemli bir kavramlaştırma olduğunu gördük. Yine de bu, devletin kurum olarak var olmadığı anlamına gelmez; biçim bazı kurumsal yapılanmalara (organlara) sahip olmalıdır. Bu yüzden devletin, biri kapitalist tahakküm ilişkileri, diğeri kurumsallaşmış aygıtlardan oluşan iki boyutundan bahsetmek daha doğru olur (Perez Sainz 1977 : 162). Şu halde, biçimin bedenden ayrılmış bir varlığının olmayacağı açıktır. Biçim, devletin kurumsal gelişimi ve devlet birimlerinin eylemleri aracılığıyla maddileştirilir. Benzer şekilde, aygıtların kurumsal gelişimi de toplumsal ilişkilerin tarihsel gelişiminin dışavurumundan başka bir şey değildir.

Biçim ile devlet aygıtları arasındaki ayırım, devlet kadrolarında çalışan veya devletle gündelik hayatta karşı karşıya gelen sosyalist bakış açısından da önem arz eder. Özellikle devlet kurumlarında çalışanlar açısından bunun önemi şüphe götürmez biçimde ortadadır. Öte yandan, sosyalistlerin temel sorunsalı gündelik yaşam içindeki faaliyetlerini kapitalist toplumsal ilişkilerin yeniden üretimine katkıda bulunan eylemlilikler olmayacak şekilde düzenlemek olacaktır. Başka bir deyişle, sorun, devlet aracılığıyla olan gündelik işlerini sürdürmek (ki bu normal olarak politik bir zorunluluktur) ancak devlet eylemliliğinde içsel olarak varolan toplumsal yeniden üretim sürecine karşı mücadele etmek - bir başka deyişle devlet araçları içinde devlet biçimine karşı olarak çalışmak- olacaktır. Bunun ne ölçüde mümkün olabileceği sınıf güçlerinin dizilişine bağlıdır. Ancak kamu sektöründe çalışan veya devlet aygıtlarıyla günlük rutin teması olan sosyalistlerin bunu başarabilmelerinin yolu sosyalist olmayı bir akşam ve hafta sonu etkinliği olarak görmekten (kendilerini Sisyphuss'un kadeherine terk etmemekten, gece veya hafta sonu sosyalizm kayasının tepesine kadar çıkıp gün boyu tekrar aşağıya yuvarlanmamaktan) geçmektedir.

Devlet ile gündelik ilişkiye girildiğinde maruz kalacağımız sorunlar dikkate alındığında devlet aygıtı finans-finance ve yönetsel denetimin kurumsal ağı olarak- ile kapitalist toplumsal ilişkiler biçimi olarak devlet arasında ayırım yapmak ve devletin bu ikili boyutunu akılda tutmak zorunlu görünmektedir. Ancak bu, kesinlikle devletin kurumsal aygıtının sınıf mücadelesi için dikkate alınmayacak nötr bir alan olduğu anlamına gelmemelidir. Her ne kadar devlet biçimi ile devlet aygıtı arasında ayırım yapmak gere-

kiyorsa da, devlet aygıtının genel biçimi ve önemsiz görünebilecek ayrıntıları sınıf mücadelesi altında oluşmuş, geçmişteki burjuva sermaye ilişki biçimlerinin bu aygıtlara sirayeti ile şekillenmiştir. Devlet aygıtı burjuva biçimlerini yeniden üretecek, geçmiş döneme ait sınıf mücadelelerinin kurumsal fosili olarak görülebilir. Dolayısıyla, devlet aygıtlarının hareket tarzının burjuva biçimleriyle uyum içinde olması normal olarak sadece enformel davranış kodları ile değil, geçmiş döneme ait sınıf savaşımalarının bir sonucu olan ve güçle desteklenen yönetsel ve finansal düzenlemeler çokluğu aracılığıyla sağlanır. Sınıf mücadelesi içerisinde bu örgütsel yapının önemi sürekli değişir. Öyle ki belirli koşullarda devlet biçimine, bir başka deyişle fetişleşmiş toplumsal ilişkilerin bütününe karşı devlet aygıtları içinden mücadele etmek, az çok anlamlı olabilir. Böylesi bir mücadelenin başarısı veya hezimetini çoğunlukla sınıfsal güçlerin genel birliğine ve bu tür bir mücadelenin genel sınıf mücadelesi ile bütünleşme düzeyine bağlıdır. Bu nedenle, bu mücadelenin sınırlarını *a priori* tanımlamak imkansızdır. Öte yandan, akılda tutulması gereken nokta, biçim ile onun kurumsal dışavurumu arasında, girişimci ile sermaye biçimi arasındaki ilişkiye benzer bir ilişki kurulamayacağıdır. Devlet biçiminin devlet aygıtları üzerine nüfuzu, doğrudan değer yasasının piyasa üzerinde işleyişi aracılığıyla ortaya çıkmaz. O yüzden de burjuva biçimini aşabilmedeki sınırlılıklar sorunu, devlet aygıtı söz konusu olduğunda, bireysel girişimcilikten farklılık gösterir.

Sermayenin sorunu, burjuva toplumsal ilişki biçimlerinin devamını temin etmektir. Bu da devlet araçları aracılığıyla ve yine bu yüzden artarak devletin faaliyetleri içinde olur. Bu faaliyetler tıpkı bölgesel çatışmalar ve siyasal bağımsızlık (İrlanda örneği) örneklerinde görüldüğü gibi, toplumsal ilişki biçimlerinin ve devlet biçiminin devamlılığı için devlet aygıtlarının bozulması/dağılması anlamına gelse bile, sosyalist bir mücadele, devleti kapitalist toplumsal ilişkilerin bütünsel bir parçası olarak değerlendirmeli ve gerek devlet aygıtı içinde çalışanlar olsun, gerekse gündelik hayatın akışı içinde devlet kurumları ile temas halinde olanlar olsun, sosyalistler devlet aygıtları içinde veya onlar aracılığıyla devlet biçimine karşı mücadele etmelidir. İnsanların devlet kurumlarıyla olan ilişkilerinde devletin sınıflar karşısında tarafsız olmadığı gerçeği göz ardı edilecek gibi değildir. Devletle girilen gündelik ilişki biçiminde seçilebilecek tek yol vardır: ya bu fetişleşmiş toplumsal ilişkilerin bir parçası olursunuz, ya da onlara karşı mücadele edersiniz. Son yıllarda devletin gündelik ilişkiler

içinde baskıcı niteliği özgürlükçü (*libertarian*) radikaller tarafından, sosyalistlerden daha sık vurgulanır oldu. Ancak sosyalist düşünce açısından bu radikal özgürlükçü pratiğin sınırları aşıkardır. Birincisi, bu mücadele uzun erimli bir sınıf mücadelesinin bir parçası olarak kavranamamaktadır. İkincisi, söz konusu radikal pratik sınıftan çok bireyin özgürlüğüne yöneltildiği için kolaylıkla normal burjuva ilişki biçimlerine entegre edilebilmiştir.

Sosyalistlerin belli devlet kurumları içinde, devlet biçimine yöneltilmiş –yani sınıf örgütlenmesine yol gösterecek- bir tavırla hareket edebilme ölçüleri her zaman taktik bir sorundur. Değişen sınıf mücadelesi biçimleri ve dolayısıyla değişen burjuva siyasal ilişkileri, belirli kurumların sınıf mücadelesi için önemi değiştikçe, sürekli olarak yeni eylem olanakları yaratır ve eskilerini ortadan kaldırır. Toplumsal ilişkilerin bir biçimi olarak devletin kati dağılışı, devletin bir aygıt olarak parçalanmış olmasını gerektirir de, bundan, eylemlerimizi devlet biçimine içkin fetişleştirilmiş süreçlere yönlendirmek için, aygıtın parçalanmasını beklememiz gerektiği sonucu çıkmaz.

3. *Devlet Biçimine Karşı*: Bu çalışmada vurgulanan bir diğer nokta; yakın dönemde geliştirilen devlet kuramlarının birçoğunun, yeni gelişen işçi sınıfı mücadelesine yanıt vermekte başarısız olduğudur. Devlet aygıtları içindeki fraksiyonel çelişiklere, devletin eylemlerinin belirleyenleri ve sınırlılıklarına, devlet tarafından yerine getirilen işlevlerin analizine vurgu yapan devlet çalışmaları önemli olabilir, fakat devletle gündelik ilişki içinde olan sosyalistlere doğrudan yol gösterici olmak anlamında fazla etkili olmayabilirler. Bu tür çalışmalar, kamu sektöründe çalışan işçiler için, sosyal güvenlik talebinde bulunanlar için, devletin sosyal harcamalarının sermayenin yeniden üretimindeki rolünü anlamak için önemli olabilir. Ancak böylesi bir analizin onların gündelik eylemlerinde ne tür bir yol göstereceği asla açık değildir.

Daha önce belirttiğimiz gibi, devletin kapitalist ilişkilerin gündelik pratiği üzerindeki etkisini çözümlemeye kuramsal bir temel oluşturabilmek için, devletin işlevine değil biçimine odaklanmamız gerekmektedir. Bu da ancak yakın dönem Alman devlet tartışmasında ortaya çıkan bazı bulguların geliştirilmesi ve bu bulguların daha siyasal bir perspektif içerisinde değerlendirilmesi ile olacaktır. Devlet sadece bazı işlevleri yerine getirmez. O bu işlevleri, toplumsal sınıfları, aslında her biri sınıf ilişkilerinden soyutlanan, birey, aile gibi tamamı yüzeysel gruplamalar biçiminde kategorize etmek suretiyle ifa eder. Sosyalizmin gündeme ge-

lebilmesi ancak bu kategorileştirmelerin sınıf ilişkileri biçiminde kavranıp dile getirilmesi yoluyla olacaktır.

Bu nedenle, görev, burjuva biçimleri yoluyla “iktidar” ve “etkinlik” konumları kazanmak değil (Avrokomünizmin yıkıcı, umutsuz yanılsaması), bu biçimlere karşı çalışmak; deneyimleme aracılığıyla, sınıf baskısına *karşı* direnişin altında yatan birliği ifade eden ve pekiştiren, burjuva “politika”sının ve “ekonomi”sinin fetişleşmiş ve fetişleştirici biçimlerine karşı duran maddi karşı-örgütlenme biçimleri geliştirmektir. Devrim, burjuva ilişkilenebilir biçimlerini zayıflatma, sonunda bu biçimlerden kurtulma ve -mücadeleyi kökten yeni bir temele oturtacak nihai çürüyüş için zorunlu bir başlangıç olarak- bu burjuva biçimlerinin, gündelik değersizleştirilmesi süreci değilse nedir?¹⁹ Eski ilişkilenebilir biçimlerini, bu biçimlerin kendileri aracılığıyla zayıflatılabileceğini hayal etmek saçmalaktır.

Bu makalenin kendisinin hiçbir temel sağlamadığı bir şeyi, gündelik pratik içinde devlet biçimini aşmak için somut bir program ortaya koyma işini, makalenin sonunda yapmak mümkün değil. Böyle bir çözümleme ancak burjuva biçimlerinin, bu makalenin kapsamının ötesine geçen, tam bir tarihsel çözümlemesine dayandırılabilir. Bununla beraber, sınıf sömürsünü bozguna uğratmanın tek yolunun sınıf örgütlenmesi olması, tüm burjuva toplumları için geçerli olan, en temel noktadır. Bu nedenle Pannekoek için proleter bir örgütlenme biçimi olarak konseyler hakkındaki kilit nokta, temsili demokrasinin burjuva biçimlerinin aksine, bu konseylerin özgül olarak sınıf temelliliği, “*kişilerin değil Emeğin üzerine kurulmuş oluşu*” idi. (Pannekoek, 1919/1969: 137).²⁰ Bu nasıl başarılabilir; “kişilerin değil Emeğin üzerine kurulmuş” örgütlenme biçimlerini en iyi nasıl geliştirebiliriz; verili herhangi bir durumda kişi, topluluk, bölge, ebeveyn, kiracı, vergi ödeyen ve benzeri kategorilerin altının sınıf örgütü tarafından oyulması nasıl sağlanabilir gibi sorular, böyle genel bir makalede yanıtlanamaz. Zamandışı bir yanıt yoktur. Devrimci geleneğimizin güçlendirilmiş kavramları konusunda gözümü- zü dört açmalıyız.

Sosyalizm sabitlenmiş, değişmeyen bir öğretidir. Dünya geliştikçe, insanların kavrayışları arttıkça ve yeni ilişkiler oluştuğunda amacımızı gerçekleştirmek için yeni yöntemler ortaya çıkar (Pannekoek, 1919/1976: 52). ■

19 Karşılaştırma için: Pannekoek (1920/1978: 118): “Herhangi bir toplumda kolektif varoluşun ve toplumsal üretim sürecinin mümkün olabilmesi için, belirli koşullar yerine getirilmelidir; ve bu ilişkiler toplumun kendiliğinden alışkanlıklarını ve ahlâki normlarını – görev bilinci, çalışma azmi, disiplin, ilk aşamada devrim süreci bu eski ilişkilerin tavsamasından ibarettir.”

20 Bu ifade, Pannekoek’in, Kurucu Meclis’in Bolşeviklerce dağıtılması hakkındaki tartışmasında geçer. Pannekoek’in yaklaşımını Poulantzas’ın aynı konuyu ele alışıyla (1978: 253), ve daha genel olarak, ikincinin Rusya’da devletçiliğin gelişiminin Bolşeviklerin konsey demokrasisine olan dışlayıcı güvenine bağlanması gerektiği yolundaki saçma ve temellendirilmemiş argümanı ile karşılaştırmak (Poulantzas, 1978’in son bölümünün ana teması) ilginçtir.

Kaynakça

- Autorenkollektiv (1976) "Klassenbewegung und Staat in der Bundesrepublik", *Gesellschaft*, 8(9).
- Barker, C. (1979) "A 'New Reformism'", *International Socialism*.
- Beer, S. (1974) *Modern British Politics*, Londra: Faber and Faber.
- Blanke, B., U. Jürgens ve H. Kastendiek (1978) "On the Current Marxist Discussion on the Analysis of Form and Function of the Bourgeois State" Holloway, J. ve S. Picciotto, (der.) (1978) *State and Capital: A Marxist Debate* içinde, Londra: Edward Arnold.
- Clarke, S. (1977) "Marxism, Sociology and Poulantzas' Theory of the State", *Capital and Class*, 2: 1-33.
- Clarke, S. (1978) "Fractionalism and the Crisis of Accumulation in South Africa", *Capital and Class*, 5: 32-77.
- Cockburn, C. (1977) *The Local State*, Londra: Pluto.
- Edinburg CSE Group (1978) I. "State Form and State Apparatus", II. "The Cuts and the Crisis of the State Form", III. "State, Crisis and Transport", IV. "The Crisis of the State and the Struggle Against Bourgeois Forms"; *CSE Conference Papers*.
- Flato, S. ve F. Huiskens (1973) "Zum Problem der Ableitung des bürgerlichen Staates", *Prokla*, 7.
- Foster, J. (1974) *Class Struggle in the Industrial Revolution*, London: Weidenfeld and Nicolson.
- Frith, S. (1978) "Education, Training and Labour Process", *CSE State Expenditure Group paper*, mimeo.
- Foucault, M. (1977) *Discipline and Punish*, London: Allen Lane.
- Gerstenberger, H. (1977) "Fetish and Control", *CSE Conference Papers*.
- Gramsci, A. (1971) *Selections from the Prison Notebooks*, Londra: Lawrence and Wishart.
- Hintze, O. (1902/1975) *The Historical Essays of Otto Hintze*, New York.
- Hirsch, J. (1978) "The State Apparatus and Social Reproduction: Elements of a Theory of the Bourgeois State" Holloway, J. ve S. Picciotto, (der.) (1978) *State and Capital: A Marxist Debate* içinde, Londra: Edward Arnold.
- Holloway, J. ve S. Picciotto (1977) "Capital, Crisis and the State", *Capital and Class*, 2.
- Holloway, J. ve S. Picciotto (der.), (1978) *State and Capital: A Marxist Debate*, London: Edward Arnold.
- Lukacs, G. (1978) *The Ontology of Being*, Londra: Merlin.
- Luxemburg, R. (1899), *Social Reform or Revolution*, Londra.
- Marx, K. (1962) "Wage, Labour and Capital", Marx, K. ve F. Engels, *Selected Works* içinde, cilt 1, Moskova: FLPH.
- Marx, K. (1965) *Capital*, cilt 1, Moskova: Progress.
- Marx, K. (1972), *Capital*, cilt 3, Londra: Lawrence and Wishart.
- Marx, K. ve F. Engels (1976) "The German Ideology", *Collected Works*, cilt 5 içinde, Londra: Lawrence and Wishart.
- Pannekoek, A. (1919/1969) "Bolchevisme et Democratie", Bricianer, S. (der.), *Pannekoek et les Conseils Ouvriers*, Paris: EDI.
- Pannekoek, A. (1920/1978) "World Revolution and Communist Tactics", Smart, D. (der.), *Pannekoek and Gorter's Marxism*, Londra: Pluto.
- Perez Sainz, J. P. (1979) "Commodity, State and Capital Reproduction: Basic Elements", *CSE Conference Papers*.
- Picciotto, S. (1977) "Myths of Bourgeois Legality", *CSE Conference Papers*,
- Poggi, G. (1978) *The Development of the Modern State*, Londra: Hutchinson.
- Poulantzas, N. (1976) "The Capitalist State: A Reply to Miliband and Laclau", *New Left Review*, 95.
- Poulantzas, N. (1978) *State, Power, Socialism*, Londra: New Left Books.
- Reichelt, H. (1974) "Zur Staatstheorie im Frühwerk von Marx und Engels", Henning vd. (der.), *Karl Marx, Friedrich Engels: Staatstheorie* içinde, Frankfurt: Ullstein.
- Rubin, I. I. (1978) "Abstract Labour and Value in Marx's System", *Capital and Class*, 5: 107-139.
- Wilensky, H. D. ve C. N. Lebeaux (1965) *Industrial Society and Social Welfare*, New York: Collier-Macmillan.